





تهیه و تنظیم: مؤسسه فرهنگی قرآن و عترت نورالثقلین

نویسنده: سید مهدی هاشمی

چاپ: اول / تابستان ۱۳۹۴

شمارگان: ۳۰۰۰۰

طرح جلد: مهدی لک

صفحه آرایی: سیدقاسم سیدیان

آدرس: تهران، خیابان ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف، خیابان جام جم

شبکه قرآن سیما، ستاد طرح بزرگ قرآنی ۱۴۴۹

پایگاه اینترنتی: www.1449.ir

سامانه پیامکی: ۱۰۰۰۱۴۴۹

فہرست

۷	مقدمہ
۹	سورہ مبارکہ یس
۲۰	فضیلت بسیار سورہ یس
۲۳	محتوای کلی سورہ یس
۱۰۷	روش حفظ قرآن کریم
۱۱۴	منابع و مآخذ

مقدمه

قرآن کریم به عنوان منبع لایزال معارف دینی، ضامن سعادت بشریت و عهده دار تبیین بهترین برنامه زندگی است:

«إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ»

طرح بزرگ قرآنی ۱۴۴۹ با همین شعار (قرآن؛ کتاب زندگی) و در ادامه طرح های موفق قرآنی ۱۴۴۱ تا ۱۴۴۸ طراحی شده است. در این طرح، به حفظ و درک محتوای یکی از پرفضیلت ترین سُور قرآن - یعنی سوره «یس» - پرداخته شده است.

تلاش شده تا در هر درس، یک تا دو آیه انتخاب و شرح داده شود تا حفظ آن برای عموم مشتاقان معارف قرآنی مقدور باشد. مفاهیم و محتوای این مطالب از تفاسیر معتبر استخراج شده و تلاش شده حتی امکان از نظرات مشترک میان مفسران استفاده شود.

هم چنین شایان ذکر است که جهت بهره حداکثری عموم مشتاقان قرآنی، در انتهای کتاب، بخشی را به تبیین اهمیت و روش حفظ قرآن اختصاص داده ایم.

در پایان ضمن تشکر از موسسه فرهنگی قرآن و عترت نورالثقلین، از تلاش های مخلصانه همه نهادهای قرآنی و فرهنگی برای مشارکت در این طرح ملی قرآنی، سپاس گزاری کرده و از نویسنده محترم کتاب، جناب حجت الاسلام و المسلمین سید مهدی هاشمی نیز تقدیر و تشکر می کنیم.

ستاد طرح ۱۴۴۹ - قرآن؛ کتاب زندگی

سورہ مبارکہ یس

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

یس ﴿۱﴾ وَالْقُرْآنِ الْحَکِیمِ ﴿۲﴾ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِینَ
 ﴿۳﴾ عَلَی صِرَاطٍ مُسْتَقِیمٍ ﴿۴﴾ تَنْزِیلَ الْعَزِیزِ الرَّحِیمِ
 ﴿۵﴾ لِنُنذِرَ قَوْمًا مَّا أُنذِرَ ءَابَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ ﴿۶﴾
 لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَی أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا یُؤْمِنُونَ ﴿۷﴾ إِنَّا
 جَعَلْنَا فِیْ أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهَیَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ
 مُّقْمَحُونَ ﴿۸﴾ وَجَعَلْنَا مِنْ بَیْنِ أَیْدِهِمْ سَدًّا وَمِنْ
 خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَیْنَاهُمْ فَهُمْ لَا یُبْصِرُونَ ﴿۹﴾ وَسَوَاءٌ
 عَلَیْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا یُؤْمِنُونَ ﴿۱۰﴾ إِنَّمَا
 نُنذِرُ مَنْ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ الْبَاطِنَ
 فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِیمٍ ﴿۱۱﴾ إِنَّا نَحْنُ نُحِی
 الْمَوْتُوتَ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَءَاثِرَهُمْ وَكُلَّ شَیْءٍ
 أَحْصَیْنَاهُ فِیْ إِمَامٍ مُبِینٍ ﴿۱۲﴾ وَأَضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا
 أَصْحَابَ الْقَرْیَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿۱۳﴾ إِذْ أَرْسَلْنَا
 إِلَیْهِمْ اثْنِینِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا
 إِلَیْكُمْ مُّرْسَلُونَ ﴿۱۴﴾ قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا

وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾
 قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيْنَا
 إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٧﴾ قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِن
 لَمْ نَتَّهِنُوا لَزَجْمِنَكُمُ وَلَيْمَسَّنَا مِنْ أَلِيمٍ ﴿١٨﴾
 قَالُوا طَيَّرْنَاكُمْ مَعَكُمْ أَيْنَ ذُكِّرْتُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ
 مُسْرِفُونَ ﴿١٩﴾ وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى
 قَالَ يَخُوفُ أَتَّيْعُوا الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٠﴾ أَتَّيْعُوا
 مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا لِي لَا
 أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٢﴾ أَأَتَّخِذُ مِنْ
 دُونِهِ ءَالِهَةً إِنْ يُرَدِّنِ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِي عَنِّي
 شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْقِذُونِ ﴿٢٣﴾ إِنِّي إِذًا لَفِي ضَلَالٍ
 مُبِينٍ ﴿٢٤﴾ إِنِّي ءَامَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِ ﴿٢٥﴾
 قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ بِمَا
 غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ ﴿٢٧﴾ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى
 قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ
 ﴿٢٨﴾ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ ﴿٢٩﴾
 يَحْسَرَةَ عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ
 يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٠﴾ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ

الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٣١﴾ وَإِنْ كُلٌّ لَمَّا جَمِيعٌ
 لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٣٢﴾ وَآيَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيِّتَةُ أَحْيَيْنَاهَا
 وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾ وَجَعَلْنَا
 فِيهَا جَنَّاتٍ مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ
 الْعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ
 أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٥﴾ سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ
 كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنَ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا
 يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا
 هُمْ مُظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا
 ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَالْقَمَرَ قَدَرْنَاهُ مَنَازِلَ
 حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴿٣٩﴾ لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا
 أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ
 يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾ وَآيَةٌ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلِكِ
 الْمَشْحُونِ ﴿٤١﴾ وَخَلَقْنَا لَهُم مِّن مِّثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾
 وَإِنْ نَشَاءُ نَغْرِقْهُمْ فَلَا يَصْرِحْ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَنْقُذُونَ ﴿٤٣﴾ إِلَّا
 رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٤٤﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا
 بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾ وَمَا تَأْتِيهِمْ
 مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا
لِلَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْطَعِمُ مِنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطَعْمَهُ إِنَّ أَنْتُمْ
إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ
إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾ مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً
تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً
وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ ﴿٥٠﴾ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا
هُم مِّنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ ﴿٥١﴾ قَالُوا يَا بَنِيَّ
مَنْ بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا ۗ هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ
الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً
فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾ فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ
نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا يُحْزَنُ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾
إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فَكِيهُونَ ﴿٥٥﴾ هُمْ
وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلِّ عَلَى الْأَرَآئِكِ مُتَكِنُونَ ﴿٥٦﴾ هُمْ
فِيهَا فَكِهَةٌ وَهُمْ مَا يَدْعُونَ ﴿٥٧﴾ سَلَامٌ قَوْلًا مِّن رَّبِّ
رَحِيمٍ ﴿٥٨﴾ وَامْتَرُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٩﴾ أَلَمْ أَعْهَدْ
إِلَيْكُمْ يَبْنَىٰءَ آدَمَ أَن لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ
عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٦٠﴾ وَأَنِ اعْبُدُونِي ۗ هَذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ
﴿٦١﴾ وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا أَفَلَمْ تَكُونُوا

تَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾ هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٦٣﴾
 أَصَلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٦٤﴾ الْيَوْمَ نَخْتِمُ
 عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا
 كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ
 فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَأَنَّى يُبْصِرُونَ ﴿٦٦﴾ وَلَوْ نَشَاءُ
 لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَعُوا
 مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ
 فِي الْخَلْقِ أَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي
 لَهُ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْءَانٌ مُّبِينٌ ﴿٦٩﴾ لِيُنذِرَ مَن كَانَ
 حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧٠﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا
 خَلَقْنَا لَهُم مِّمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَمًا فَهُمْ لَهَا مَلَائِكُونَ
 ﴿٧١﴾ وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنهَا يَأْكُونَ ﴿٧٢﴾ وَهُمْ
 فِيهَا مَنفَعٌ وَمَشَارِبٌ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَاتَّخَذُوا مِنْ
 دُونِ اللَّهِ ءَالِهَةً لَّعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يَسْتَطِيعُونَ
 نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُّحْضَرُونَ ﴿٧٥﴾ فَلَا يَحْزُنكَ
 قَوْلُهُمْ ۗ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾ أَوَلَمْ
 يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ
 مُّبِينٌ ﴿٧٧﴾ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ ۗ قَالَ مَنْ يُحْيِي

الْعَظْمَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ
 مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُم
 مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِّنْهُ تُوقَدُونَ ﴿٨٠﴾
 أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَدِيرٍ عَلَىٰ أَنْ
 يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨١﴾ إِنَّمَا أَمْرُهُ
 إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾ فَسُبْحَانَ
 الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

یس. (۱) سوگند به قرآن حکیم. (۲) که تو قطعاً از رسولان
 (خداوند) هستی، (۳) برراهی راست (قرار داری)؛ (۴) این قرآنی
 است که از سوی خداوند عزیز و رحیم نازل شده است (۵) تا
 قومی را بیم دهی که پدرانشان انذار نشدند، از این رو آنان
 غافلند! (۶) فرمان (الهی) درباره بیشتر آنها تحقق یافته، به
 همین جهت ایمان نمی‌آورند! (۷) ما در گردن‌های آنان
 گل‌هایی قرار دادیم که تا چانه‌ها ادامه دارد و سرهای آنان را به
 بالا نگاه داشته است! (۸) و در پیش روی آنان سدی قرار دادیم،
 و در پشت سرشان سدی؛ و چشمانشان را پوشانده‌ایم، لذا
 نمی‌بینند! (۹) برای آنان یکسان است: چه انذارشان کنی یا
 نکنی، ایمان نمی‌آورند! (۱۰) تو فقط کسی را انذار می‌کنی که از
 این یادآوری (الهی) پیروی کند و از خداوند رحمان در نهان
 بترسد؛ چنین کسی را به آمرزش و پاداشی پرازش بشارت ده!
 (۱۱) به یقین ما مردگان را زنده می‌کنیم و آنچه را از پیش

فرستاده‌اند و تمام آثار آنها را می‌نویسیم؛ و همه چیز را در کتاب آشکار کننده‌ای برشمرده‌ایم! (۱۲) و برای آنها، اصحاب قریه (انطاکیه) را مثال بزن هنگامی که فرستادگان خدا به سوی آنان آمدند؛ (۱۳) هنگامی که دو نفر از رسولان را بسوی آنها فرستادیم، اما آنان رسولان (ما) را تکذیب کردند؛ پس برای تقویت آن دو، شخص سوّمی فرستادیم، آنها همگی گفتند: «ما فرستادگان (خدا) به سوی شما هستیم!» (۱۴) اما آنان (در جواب) گفتند: «شما جز بشری همانند ما نیستید، و خداوند رحمان چیزی نازل نکرده، شما فقط دروغ می‌گویید!» (۱۵) (رسولان ما) گفتند: «پروردگار ما آگاه است که ما قطعاً فرستادگان (او) به سوی شما هستیم، (۱۶) و برعهده ما چیزی جز ابلاغ آشکار نیست!» (۱۷) آنان گفتند: «ما شما را به فال بد گرفته‌ایم (و وجود شما را شوم می‌دانیم)، و اگر (از این سخنان) دست بردارید شما را سنگسار خواهیم کرد و شکنجه دردناکی از ما به شما خواهد رسید!» (۱۸) (رسولان) گفتند: «شومی شما از خودتان است اگر درست بیندیشید، بلکه شما گروهی اسرافکارید!» (۱۹) و مردی (با ایمان) از دورترین نقطه شهر با شتاب فرا رسید، گفت: «ای قوم من! از فرستادگان (خدا) پیروی کنید!» (۲۰) از کسانی پیروی کنید که از شما مزدی نمی‌خواهند و خود هدایت یافته‌اند! (۲۱) من چرا کسی را پرستش نکنم که مرا آفریده، و همگی به سوی او بازگشت داده می‌شوید؟! (۲۲) آیا غیر از او معبودانی را انتخاب کنم که اگر خداوند رحمان بخواهد زبانی به من برساند، شفاعت آنها کمترین فایده‌ای برای من ندارد و مرا (از مجازات او) نجات نخواهند داد! (۲۳) اگر چنین کنم، من در گمراهی آشکاری خواهم بود! (۲۴) (به همین دلیل) من به پروردگارتان ایمان آوردم؛ پس به سخنان من گوش فرا دهید!» (۲۵) (سرانجام او را

شهید کردند و) به او گفته شد: «وارد بهشت شو!» گفت: «ای کاش قوم من می دانستند ... (۲۶) که پروردگارم مرا آمرزیده و از گرمای داشتگان قرار داده است!» (۲۷) و ما بعد از او بر قومش هیچ لشکری از آسمان نفرستادیم، و هرگز سنت ما بر این نبود؛ (۲۸) (بلکه) فقط يك صیحه آسمانی بود، ناگهان همگی خاموش شدند! (۲۹) افسوس بر این بندگان که هیچ پیامبری برای هدایت آنان نیامد مگر اینکه او را استهزا می کردند! (۳۰) آیا ندیدند چقدر از اقوام پیش از آنان را (بخاطر گناهانشان) هلاک کردیم، آنها هرگز به سوی ایشان باز نمی گردند (و زنده نمی شوند)! (۳۱) و همه آنان (روز قیامت) نزد ما احضار می شوند! (۳۲) زمین مرده برای آنها آیتی است، ما آن را زنده کردیم و دانه های (غذایی) از آن خارج ساختیم که از آن می خورند؛ (۳۳) و در آن باغهایی از نخلها و انگورها قرار دادیم و چشمه هایی از آن جاری ساختیم، (۳۴) تا از میوه آن بخورند در حالی که دست آنان هیچ دخالتی در ساختن آن نداشته است! آیا شکر خدا را بجا نمی آورند؟! (۳۵) منزّه است کسی که تمام زوجها را آفرید، از آنچه زمین می رویاند، و از خودشان، و از آنچه نمی دانند! (۳۶) شب (نیز) برای آنها نشانه ای است (از عظمت خدا)؛ ما روز را از آن برمی گیریم، ناگهان تاریکی آنان را فرا می گیرد! (۳۷) و خورشید (نیز برای آنها آیتی است) که پیوسته بسوی قرارگاهش در حرکت است؛ این تقدیر خداوند قادر و داناست. (۳۸) و برای ماه منزلگاه هایی قرار دادیم، (و هنگامی که این منازل را طی کرد) سرانجام بصورت «شاخه کهنه قوسی شکل و زرد رنگ خرما» در می آید. (۳۹) نه خورشید را سزا است که به ماه رسد، و نه شب بر روز پیشی می گیرد؛ و هر کدام در مسیر خود شناورند. (۴۰) نشانه ای (دیگر از عظمت پروردگار) برای آنان است که ما

فرزندانشان را در کشتیهایی پر (از وسایل و بارها) حمل کردیم. (۴۱) و برای آنها مرکبهای دیگری همانند آن آفریدیم. (۴۲) و اگر بخواهیم آنها را غرق می‌کنیم بطوری که نه فریادرسی داشته باشند و نه نجات داده شوند! (۴۳) مگر اینکه رحمت ما شامل حال آنان شود، و تا زمان معینی از این زندگی بهره گیرند! (۴۴) و هر گاه به آنها گفته شود: «از آنچه پیش رو و پشت سر شماست [از عذابهای الهی] بترسید تا مشمول رحمت الهی شوید!»، (اعتنا نمی‌کنند). (۴۵) و هیچ آیه‌ای از آیات پروردگارشان برای آنها نمی‌آید مگر اینکه از آن روی‌گردان می‌شوند. (۴۶) و هنگامی که به آنان گفته شود: «از آنچه خدا به شما روزی کرده انفاق کنید!»، کافران به مؤمنان می‌گویند: «آیا ما کسی را اطعام کنیم که اگر خدا می‌خواست او را اطعام می‌کرد؟! (پس خدا خواسته است او گرسنه باشد)، شما فقط در گمراهی آشکارید!» (۴۷) آنها می‌گویند: «اگر راست می‌گویید، این وعده (قیامت) کی خواهد بود؟! (۴۸) (اما) جز این انتظار نمی‌کشند که يك صيحه عظيم (آسمانی) آنها را فراگیرد، در حالی که مشغول جدال (در امور دنیا) هستند. (۴۹) (چنان غافلگیر می‌شوند که حتی) نمی‌توانند وصیّتی کنند یا به سوی خانواده خود بازگردند! (۵۰) (بار دیگر) در «صور» دمیده می‌شود، ناگهان آنها از قبرها، شتابان به سوی (دادگاه) پروردگارشان می‌روند! (۵۱) می‌گویند: «ای وای بر ما! چه کسی ما را از خوابگاهمان برانگیخت؟! (آری) این همان است که خداوند رحمان وعده داده، و فرستادگان (او) راست گفتند!» (۵۲) صيحه واحدی بیش نیست، (فریادی عظیم برمی‌خیزد) ناگهان همگی نزد ما احضار می‌شوند! (۵۳) (و به آنها گفته می‌شود): امروز به هیچ کس ذرّه‌ای ستم نمی‌شود، و جز آنچه را عمل می‌کردید جزا داده نمی‌شوید! (۵۴) بهشتیان، امروز به نعمتهای

خدا مشغول و مسرورند. (۵۵) آنها و همسرانشان در سایه‌های (قصرها و درختان بهشتی) بر تختها تکیه زده‌اند. (۵۶) برای آنها در بهشت میوه بسیار لذت بخشی است، و هر چه بخواهند در اختیار آنان خواهد بود! (۵۷) بر آنها سلام (و درود الهی) است؛ این سخنی است از سوی پروردگاری مهربان! (۵۸) (و به آنها می‌گویند:) جدا شوید امروز ای گنهکاران! (۵۹) آیا با شما عهد نکردم ای فرزندان آدم که شیطان را نپرستید، که او برای شما دشمن آشکاری است؟! (۶۰) و اینکه مرا بپرستید که راه مستقیم این است؟! (۶۱) او گروه زیادی از شما را گمراه کرد، آیا اندیشه نکردید؟! (۶۲) این همان دوزخی است که به شما وعده داده می‌شد! (۶۳) امروز وارد آن شوید و به خاطر کفری که داشتید به آتش آن بسوزید! (۶۴) امروز بر دهانشان مَهر می‌نهم، و دستهایشان با ما سخن می‌گویند و پاهایشان کارهایی را که انجام می‌دادند شهادت می‌دهند! (۶۵) و اگر بخواهیم چشمانشان را محو کنیم؛ سپس برای عبور از راه، می‌خواهند بر یکدیگر پیشی بگیرند، اما چگونه می‌توانند ببینند؟! (۶۶) و اگر بخواهیم آنها را در جای خود مسخ می‌کنیم (و به مجسمه‌هایی بی‌روح مبدل می‌سازیم) تا نتوانند راه خود را ادامه دهند یا به عقب برگردند! (۶۷) هر کس را طول عمر دهیم، در آفرینش واژگونه‌اش می‌کنیم (و به ناتوانی کودکی باز می‌گردانیم)؛ آیا اندیشه نمی‌کنند؟! (۶۸) ما هرگز شعر به او [پیامبر] نیاموختیم، و شایسته او نیست (شاعر باشد)؛ این (کتاب آسمانی) فقط ذکر و قرآن مبین است! (۶۹) تا افرادی را که زنده‌اند بیم دهد (و بر کافران اتمام حجت شود) و فرمان عذاب بر آنان مسلّم گردد! (۷۰) آیا ندیدند که از آنچه با قدرت خود به عمل آورده‌ایم چهارپایانی برای آنان آفریدیم که آنان مالک آن هستند؟! (۷۱) و

آنها را رام ایشان ساختیم، هم مرکب آنان از آن است و هم از آن تغذیه می‌کنند؛ (۷۲) و برای آنان بهره‌های دیگری در آن (حیوانات) است و نوشیدنیهایی گوارا؛ آیا با این حال شکرگزاری نمی‌کنند؟! (۷۳) آنان غیر از خدا معبودانی برای خویش برگزیدند به این امید که یاری شوند! (۷۴) ولی آنها قادر به یاری ایشان نیستند، و این (عبادت‌کنندگان در قیامت) لشکری برای آنها خواهند بود که در آتش دوزخ احضار می‌شوند! (۷۵) پس سخنانشان تو را غمگین نسازد، ما آنچه را پنهان می‌دارند و آنچه را آشکار می‌کنند می‌دانیم! (۷۶) آیا انسان نمی‌داند که ما او را از نطفه‌ای بی‌ارزش آفریدیم؟! و او (چنان صاحب قدرت و شعور و نطق شد که) به مخاصمه آشکار (با ما) برخاست! (۷۷) و برای ما مثالی زد و آفرینش خود را فراموش کرد و گفت: «چه کسی این استخوانها را زنده می‌کند در حالی که پوسیده است؟!» (۷۸) بگو: «همان کسی آن را زنده می‌کند که نخستین بار آن را آفرید؛ و او به هر مخلوقی داناست! (۷۹) همان کسی که برای شما از درخت سبز، آتش آفرید و شما بوسیله آن، آتش می‌افروزید!» (۸۰) آیا کسی که آسمانها و زمین را آفرید، نمی‌تواند همانند آنان [انسانهای خاك شده] را بیافریند؟! آری (می‌تواند)، و او آفریدگار داناست! (۸۱) فرمان او چنین است که هرگاه چیزی را اراده کند، تنها به آن می‌گوید: «موجود باش!»، آن نیز بی‌درنگ موجود می‌شود! (۸۲) پس منزّه است خداوندی که مالکیت و حاکمیت همه چیز در دست اوست؛ و شما را به سوی او بازمی‌گردانند!

(۸۳)

فضیلت بسیار سوره یس

فضیلت کمتر سوره ای از قرآن همتای فضیلت سوره یس است. روایات بسیاری از شیعه و اهل سنت در فضیلت این سوره نقل شده است. حجم این روایات به قدری زیاد است که تنها ذکر آن، کتاب مفصلی را به خود اختصاص خواهد داد. ما در اینجا به ذکر یک روایت از امام صادق علیه السلام بسنده می‌نماییم. آن حضرت فرمود: «هر کس سوره یس را قبل از خواب روز یا پیش از غروب هر روز، بخواند، در تمام طول روز محفوظ و پُرروزی خواهد بود و هر کس آن را در شب پیش از خفتن بخواند، خداوند هزار فرشته را بر او مأمور می‌کند که او را از هر شیطان و هر آفتی حفظ کنند و اگر در آن روز بمیرد، خداوند وی را داخل در بهشت کرده و سی هزار فرشته را بر غسل او حاضر می‌سازد تا برای او استغفار کنند و او را تا قبرش با استغفار تشییع کنند؛ پس هنگامی که وارد لحد گردد، در داخل قبر او رفته و خدا را عبادت می‌کنند و ثواب عبادتشان برای آن فرد خواهد بود و نیز قبرش به اندازه وسعت دیدش، فراخ گشته و از تنگی و فشار قبر در امان خواهد بود و نیز تا روز قیامت نوری درخشان از قبرش تا آسمان برقرار است تا روزی که خداوند وی را از قبر خارج سازد؛ پس در آن هنگام، فرشتگان خدا او را همراهی کرده و با خوشرویی با او هم‌سخن شده و پیوسته او را بشارت می‌دهند تا از «صراط» و «میزان» عبور کرده و در جایی سکونت می‌دهند که بجز انبیاء و فرشتگان مقرب، احدی نزدیک‌تر از آنان به خداوند نباشد. او همراه پیامبران در پیشگاه خداوند حاضر

گشته و هیچ حزن و اندوهی ندارد. آنگاه خداوند تبارک و تعالی به او می‌فرماید: «ای بنده من! شفاعت کن که من شفاعتت را در هر کس که بخواهی می‌پذیرم.» و او حسابرسی نمی‌شود و نگاه داشته نمی‌شود و گناهی بر او نوشته نخواهد شد و نامه اعمالش منتشر شده و به همه بندگان نمایش داده خواهد شد تا جایی که همه با شگفتی می‌گویند: «سبحان الله! این بنده هیچ خطا و گناهی مرتکب نشد و از دوستان و همراهان پیامبر ﷺ گردید.» [مجمع]

این تنها شمه‌ای از فضایل بسیار زیاد تلاوت و فهم معارف این سوره است که در اینجا مجال ذکر همه آن نیست. شگفت آنکه پیامبر اکرم ﷺ در حدیثی بسیار گرانقدر و قابل تأمل می‌فرماید: «لَوِدِدْتُ أَنَّهُا فِي قَلْبِ كُلِّ إِنْسَانٍ مِنْ أُمَّتِي؛ به خدا دوست داشتم که سوره یس، در قلب هر یک از افراد امت من جای گیرد.» [بخاری: ۹۲/۲۹۱] هم چنین، تلاوت این سوره معادل دوازده بار ختم قرآن دانسته شده است.

آیا شایسته است که با چنین آثار و برکات زیاد دنیوی و اخروی، انس با این سوره را از دست بدهیم و از معارف والای آن محروم شویم؟ آیا اگر از حفظ کل قرآن محروم مانده‌ایم، توانایی حفظ سوره‌های پرفضیلتی چون این سوره و تلاوت مداوم آن در هر روز را نیز نداریم؟!

چرا سوره «یس» قلب قرآن نامیده شده است؟ در روایات بسیاری از شیعه و سنی، سوره «یس» قلب قرآن نامیده شده است. مشخص است که این توصیف، بیان‌گر اهمیت بسیار زیاد این سوره در فهم و درک پیام اصلی قرآن دارد؛ زیرا قلب مرکز اجزای هر موجودی بوده و حیات هر چیز به تپیدن و زنده بودن آن بستگی دارد. حال سؤال اینجاست که علت این نام‌گذاری چیست؟ برای پاسخ به این سؤال، دیدگاه‌های مختلفی از سوی مفسران نقل شده است که هر کدام از زاویه خاصی به محتوای سوره نگریسته و نکات صحیح و قابل توجهی بیان نموده‌اند:

۱- برخی دلیل نام‌گذاری این سوره به «قلب قرآن» را این دانسته‌اند که این سوره، عصاره قرآن کریم و دربرگیرنده عمده مطالب کلیدی قرآن کریم - به‌ویژه سه اصل مهم اعتقادی توحید، نبوت و معاد- می‌باشد.

۲- دیدگاه دوم این است که این سوره به این جهت «قلب قرآن» نامیده شده که در آیه آخر آن، خداوند تأکید نموده است که ملکوت و عنان اختیار- یا همان زمامداری- همه اشیاء به دست اوست و این مطلب، مهم‌ترین حقیقت عالم هستی است که ایمان و باور به آن سرمنشأ تحول چشمگیری در بینش و رفتار هر فرد خواهد داشت.

۳- عده‌ای نیز توجه به مضمون والای آیه ۱۲ این سوره و تأکید بر «ولایت» را پاسخ مناسبی برای پرسش فوق دانسته‌اند. در این آیه شریفه، خداوند امام را جامع همه علوم و دانش‌ها و حقایق عالم دانسته و تأکید نموده که هیچ چیز از صفحه علم امام محو نمی‌شود.

۴- به نظر می‌رسد اگرچه هر یک از دیدگاه‌های بالا در جای خود صحیح و موّجه به نظر می‌رسد، ولی به نظر می‌رسد دلیل نام‌گذاری این سوره به قلب قرآن، آن است که «یس»، لقب مبارک پیامبر اسلام ﷺ است و آن حضرت نیز قلب تپنده عالم امکان و واسطه فیض خداوند بر همه مخلوقات است. به همین جهت، همان‌گونه که وجود پیامبر اکرم ﷺ قلب عالم وجود و گل سرسبد هستی است، سوره منتسب به ایشان - یعنی سوره «یس»- نیز قلب قرآن است.

محتوای کلی سوره یس

با بررسی محتوای این سوره درمی یابیم که هدف کلی از این سوره، تأکید و تبیین سه اصل مهم اعتقادی (توحید، نبوت و معاد) است.

بخش اول: در این سوره، ابتدا به ذکر نبوت و رسالت پیامبر اکرم ﷺ و نیز وظایف رسالت آن حضرت پرداخته و با ذکر نمونه‌ای از حکایت اقوام گذشته، مردم را از مخالفت با دعوت انبیاء ﷺ بر حذر می‌دارد. (آیات ۱ تا ۳۲)

بخش دوم: آن‌گاه وارد موضوع توحید و بندگی خداوند شده و با ذکر نمونه‌های عظمت خلقت، هماهنگی موجود در نظام آفرینش را گواه آشکاری بر وحدانیت خداوند می‌داند. (آیات ۳۳ تا ۴۷)

بخش سوم: سپس به مسأله معاد منتقل شده و با مقایسه میان نعمت‌های بهشتیان و اهل دوزخ، همگان را به مخالفت با شیطان و یادآوری معاد توصیه می‌کند و در پایان نیز به برخی شبهات معاد پاسخ می‌دهد. (آیات ۴۸ تا ۸۳)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

یس (۱) وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ (۲) إِنَّكَ لَمِنَ
الْمُرْسَلِينَ (۳)

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر؛

یس . (۱) سوگند به قرآن حکیم . (۲) تو قطعاً از رسولان هستی (۳)

واژگان:

وَالْقُرْآن: سوگند به قرآن . (حرف «واو» به معنای قسم است .)

توضیحات:

سوره یس با سوگند خداوند به قرآن کریم آغاز شده تا بر دو مطلب تأکید نماید: نخست اینکه تو (یعنی پیامبر ﷺ) در زمره پیامبران و فرستادگان خداوند هستی و دوم اینکه بر راه درست و «صراط مستقیم» قرار داری .

یس؛ لقب پیامبر اکرم ﷺ: امام صادق ع فرمود: «یس نام رسول خداست و دلیل بر آن این است که بعد از آن می فرماید: تو از مرسلین و بر صراط مستقیم هستی.»

سوگند به قرآن حکیم: خداوند برای تأکید بر نبوت پیامبر ﷺ به قرآن - که معجزه جاوید آن حضرت است - سوگند یاد می کند تا این مطلب روشن شود که خود قرآن، نشان روشن و آشکاری برای صحت ادعای نبوت از سوی پیامبر ﷺ می باشد .

آموزه ها:

- قرآن کتاب حکمت است: «وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ» پس کسی که با آن انس بگیرد، بهترین و بیشترین خوبی ها را به دست آورده است؛ زیرا خود قرآن در آیه ۲۶۹ بقره فرموده است: «وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا»

عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤﴾ تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿٥﴾

برراهی راست (قرار داری) (۴) این قرآنی است که از سوی خداوند عزیز و رحیم نازل شده است (۵)

واژگان:

صِرَاط: راه بزرگ و همواری که کجی و انحراف نداشته باشد. (تفاوت آن با «سبیل» این است که صراط به بزرگراه گفته می‌شود، ولی سبیل به راه‌های فرعی که به بزرگراه منتهی می‌شود. صراط در قرآن همیشه به صورت مفرد به کار رفته است.)

تَنْزِيل: نازل شده. (مصدر به معنای مفعول است.) [تفاوت میان «تنزیل» و «انزال» این است که اولی در نزول تدریجی و دومی در نزول دفعی قرآن به کار می‌رود.]

الْعَزِيز: مقتدر، نفوذناپذیر.

توضیحات:

عصمت پیامبر اعظم ﷺ: عبارت «علی صراط مستقیم» به خوبی بیانگر عصمت پیامبر ﷺ است که همواره در مسیر مستقیم به سوی خدا بوده است.

قرآن، تجلی رحمت پروردگار: قرآن کریم بافضیلت‌ترین مخلوق هستی و تجلی خداوند است که برای بشر تنزیل یافته است تا آن را درک کرده و خود را با آن همراه سازند.

آموزه‌ها:

- همه پیامبران، دارای عصمت از گناه و خطا هستند: «لَنْ الْمُرْسَلِينَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» [بنا بر این احتمال که «علی صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» را متعلق به «الْمُرْسَلِينَ» بدانیم.]

- قرآن کتاب رحمت است: «وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ» (یونس، ۵۷) که از مصدر رحمت: «الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ» توسط پیامبر رحمت برای هدایت مردم آمده است: «وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ» (انبیاء، ۱۰۷)

لُنْذِرَقَوْمًا مَّا أُنْذِرَ آبَاؤَهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ ﴿٦﴾

تا قومی را بیم دهی که پدرانشان انذار نشدند، پس آنان غافلند! (۶)

واژگان:

لُنْذِرَ (انذار: خبر از وقوع چیزی به همراه ترساندن از آن): تا بیمشان دهی.
مَّا أُنْذِرَ آبَاؤُهُمْ: پدرانشان بیم و انذار داده نشدند. (حرف «ما» در این جمله نافیه است.)

توضیحات:

پس از تأکید بر نبوت پیامبر اسلام ﷺ، خداوند در آیات ۵ و ۶، منزلت قرآن حکیم و سپس هدف از نزول آن را تبیین نموده است.
هدف از دعوت پیامبر ﷺ: هدف از رسالت آن حضرت، بیدار کردن فطرت نهفته بشر و هدایتشان به سوی راه راست بوده است؛ درحالی که در آیات متعددی از قرآن، خداوند تنها مأموریت پیامبر را انذار بندگان می داند. «**إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ**» (رعد، ۷) در این آیه نیز هدف از نزول قرآن، چنین چیزی بیان شده است. این امر به خاطر آن است که انذار و ترساندن مردم از مخالفت خداوند و عذاب دوزخ، تأثیر بسیاری بر متذکر شدن و هدایت بیشتر بندگان دارد.
منظور از عدم انذار امت های پیشین: عبارت «**مَّا أُنْذِرَ آبَاؤُهُمْ**» به این معنا نیست که پدران این مشرکان، پیامبران الهی را درک نکرده و خداوند حجت را در هدایت و انذارشان تمام نکرده است؛ بلکه منظور این است که فاصله زیادی از آمدن پیامبر پیشین تا آمدن پیامبر ﷺ وجود داشت و به همین دلیل، پدرانشان پیامبری را به عنوان انذاردهنده نداشتند.

آموزه ها:

– انذار و ترساندن مردم از مجازات الهی، تأثیر زیادی در هدایت و ارشاد آنان دارد: «**تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ (۵) لِنُنْذِرَ**»

لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَىٰ أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٧﴾

فرمان (الهی) درباره بیشتر آنها تحقق یافته، به همین جهت ایمان نمی‌آورند! (۷)

واژگان:

حَقَّ: ثابت و لازم شد.

توضیحات:

در این آیات ابتدا تأکید می‌شود که خداوند حجت را برای همه مشرکان تمام کرده، ولی اکثر آنان ایمان نمی‌آورند. سپس به علت ایمان نیاوردن آنان اشاره می‌کند که ما قدرت مشاهده و درک حقایق را از آنان گرفته‌ایم.

منظور از حتمی شدن قول: مراد از قول در آیه، همان وعده عذاب دوزخ است که خداوند در آیات ۸۴ و ۸۵ سوره «ص» به ابلیس فرموده است: «فَالْحَقُّ وَالْحَقُّ أَقُولُ لِأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ؛ گفت: حق از من است و من حق می‌گویم؛ که حتما جهنم را از تو (و همه ذرّیه و قبیله تو) و از هر کس از آنان (از جنس بشر) که پیروی تو کنند یکسره پر خواهم کرد.» منظور از حتمی شدن این وعده عذاب هم این است که دیگر فرصت جبران برای آن‌ها نمانده و حجت خداوند بر آنان تمام شده است.

آموزه‌ها:

- اکثر مردم غافل، به حق گرایش ندارند. «فَهُمْ غَافِلُونَ لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَىٰ أَكْثَرِهِمْ»

إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ

فَهُمْ مُّقْمَحُونَ ﴿٨﴾

ما در گردنهای آنان غلهایی قرار دادیم که تا چانه‌ها ادامه دارد و سرهای آنان را به بالا نگاه داشته است! (۸)

واژگان:

أَعْنَاقِهِمْ (جمع عُنُق): گردن‌هایشان.

أَغْلَالًا (جمع غُل): زنجیری که برای ذلت و شکنجه به گردن نهند): غل و زنجیرها.

الْأَذْقَانِ (جمع دَقَن: چانه)؛ چانه‌ها.

مُقْمَحُونَ: سر بلند کرده، حالتی که سر حیوان به هنگام گرفتن افسارش به بالا نگاه داشته می‌شود. (قُمح به معنای سر بلند کردن حیوان به هنگام افسارزدن بر وی است.)

توضیحات:

علت عدم ایمان کافران (بی بصیرتی): در آیه ۸ خداوند به این حقیقت اشاره نموده که کافران قدرت درک حقایق عالم را ندارند و چون حیوانی که چشم‌هایش گرفته شده است مجبورند سر به هوا و سرگردان راه بروند. این یک مثال نیست؛ بلکه یک واقعیت است؛ زیرا کافران تنها مسائلی را قبول می‌کنند که از راه حواس ظاهری (چشم و گوش) خود دیده و درک کرده باشند. بنابراین مسائل عالم غیب (مانند وجود خداوند و روز قیامت و ...) را انکار می‌کنند. به همین جهت، در واقع بینش و بصیرت صحیح را از دست داده و چون حیوان کوری می‌مانند که می‌خواهد راه برود. از این مطلب روشن می‌شود که درک حقایق این عالم، تنها از راه حواس ظاهری چشم و گوش امکان‌پذیر نیست و معرفت درست از راه عقل و وحی به دست می‌آید.

وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ

خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿٩﴾

و در پیش روی آنان سدّی قرار دادیم، و در پشت سرشان سدّی؛ و
چشمانشان را پوشانده‌ایم، لذا نمی‌بینند! (۹)

واژگان:

جَعَلْنَا: قرار دادیم.

أَيْدِيهِمْ (جمع ید: دست): دست‌هایشان. (منظور از «بَيْنِ أَيْدِي»
پیش رو و مقابل است.)

سَدًّا: مانع و عایق میان دو چیز، سدّ. **خَلْفِهِمْ:** پشت سرشان.

لَا يُبْصِرُونَ: نمی‌بینند.

فَأَغْشَيْنَاهُمْ (غَشَى: پوشاندن، فرا گرفتن): بر [روی چشمان]
ایشان پرده افکندیم.

توضیحات:

گمراهی اجباری یا اختیاری: بنا بر مضمون این آیه، خداوند در
مقابل و در پس چشمان کافران، سدهایی قرار می‌دهد که موجب
می‌گردد تا راه حقیقت را ندیده و در گمراهی فرو روند. درست است
که در این آیات، خداوند گمراه نمودن کافران و گرفتن قدرت
حقّ بینی از آنان را به خودش نسبت داده است، ولی این به آن
معنا نیست که آن‌ها مجبور شده‌اند تا گمراه باشند. بلکه مقدمات
این گمراهی و بی‌بصیرتی به دست خود ایشان بوده است؛ مانند
کسی که تابلوهای راهنمایی و مسیریابی را در طول جاده نادیده
بگیرد. معلوم است که چنین فردی هرگز به مقصد نمی‌رسد و هر
قدم که پیش‌تر می‌رود، از آن دورتر هم خواهد شد.

آموزه‌ها:

- به بی‌دیده نتوان نمودن چراغ. «فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ»

وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ

لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾

برای آنان یکسان است: چه اندازشان کنی یا نکنی، ایمان نمی‌آورند! (۱۰)

واژگان:

سَوَاءٌ: یکسان و مساوی.

توضیحات:

نرود میخ آهنین در سنگ! خداوند به وسیله دو حجت آشکار خود - یعنی عقل و وحی - همه بندگان را به عبادت خود فرمان داده است و راه عذر و بهانه برای کسی نگذاشته است؛ اما برخی از آنان این دعوت را ندیده و نشنیده گرفته و آن را تکذیب کردند. این تکذیب‌ها به جایی می‌رسد که دیگر تفاوتی نمی‌کند که خداوند باز هم آنان را انذار کند یا نکند. درست مانند کسی که برای آزمایش عصب‌های پایش، به او سوزن بزنند و اگر تکان نخورد، معلوم می‌شود از کار افتاده است.

آموزه‌ها:

- ترک مجالس مذهبی و اصرار بر گناه، قلب آدمی را سخت و غیر قابل نفوذ می‌کند تا جایی که پندهای دیگران هیچ تأثیری بر او نمی‌گذارد. باید مراقب باشیم تا زنگار غفلت از دل‌های ما زدوده شود. پیامبر گرامی اسلام ﷺ فرمود: «به راستی که این دل‌ها زنگ می‌زند. عرض شد: «ای رسول خدا! جلا و صیقل دهنده دل‌های زنگ‌زده چیست؟» حضرت فرمود: «تلاوت قرآن».

إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ ۖ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ﴿١١﴾

تو فقط کسی را انذار می کنی که از این یادآوری (الهی) پیروی کند و از خداوند رحمان در نهان بترسد؛ چنین کسی را به آمرزش و پاداشی پرازش بشارت ده! (۱۱)

واژگان:

تُنذِرُ: انذار می کنی، بیم می دهی.

اتَّبَعَ: پیروی کند.

الذِّكْرُ: یادآوری. (در این جا منظور قرآن کریم است.)

خَشِيَ: ترسید. [تفاوت «خشیت» با «خوف» این است که خشیت

به معنای ترس درونی آمیخته با خشوع است.]

فَبَشِّرْهُ: پس او را بشارت ده!

توضیحات:

شرط پذیرش دعوت پیامبر ﷺ: در این آیه دو صفت برای کسانی

که دعوت پیامبر ﷺ در آنان تأثیرگذار است، بیان می شود:

۱- تبعیت از «ذکر»: مراد از ذکر، قرآن است و پیروی از آن، به معنای

تصدیق و پذیرش آن است. ۲- ترس از خداوند: خشیت از خداوند،

یعنی ترسی آمیخته به تعظیم و بزرگداشت خداوند. خداوند این

وصف را در آیه ۲۸ سوره فاطر برای علماء و دانشمندان دانسته

است. «إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ».

آموزه ها:

- تلاوت قرآن مقدمه پذیرش و دریافت معارف نبوی است. این

مطلب - علاوه بر اینجا- در آیات متعددی از قرآن نیز آمده است:

«هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ»

یعنی تلاوت آیات مقدمه آمادگی دل برای تزکیه و پاکی قلب است.

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتِ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَءَاثِرَهُمْ وَكُلِّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ

به یقین ما مردگان را زنده می‌کنیم و آنچه را از پیش فرستاده‌اند و تمام آثار آن‌ها را می‌نویسیم؛ و همه چیز را در کتاب آشکار کننده‌ای برشمرده‌ایم! (۱۲)

واژگان:

نُحْيِي: زنده می‌کنیم.

قَدَّمُوا: پیش فرستادند.

أَحْصَيْنَاهُ (احصاء: شمردن و محاسبه تمام و کامل چیزی): شمارش آن را تمام کرده‌ایم.

توضیحات:

این آیه به جمع‌بندی آیات مربوط به دو گروه و سرنوشت همه انسان‌ها در روز قیامت اشاره می‌کند که در آن روز از قبرها برخاسته و به حساب اعمالشان رسیدگی می‌شود.

انسان؛ مسئول اعمال گذشته و آینده: مراد از «**مَا قَدَّمُوا**» اعمالی است که قبل از مرگ خودشان کردند و برای روز جزای خود فرستادند و مراد از «**أَثَرَهُمْ**» اعمال و باقیاتی است که برای بعد از مردن خود به جای گذاشتند؛ همچون سنت حسنه وقف یا صدقه جاریه و ...

مقصود از «إمام مبین»: قرآن کریم از وجود کتابی خبر می‌دهد که تمامی موجودات و آثار آن‌ها در آن نوشته شده است و از آن به «لوح محفوظ» تعبیر نموده است. (بروج، ۲۲) توضیح آنکه در عبارات قرآن سه نوع نامه اعمال در روز قیامت وجود خواهد داشت: اول، نامه اعمال هر فرد است که به دست راست یا چپ او داده شده

و اعمال وی در آن ثبت شده است. (اسراء، ۱۴) دوم، نامه اعمال هرامت و گروه است که به اعمال اجتماعی آنان اختصاص دارد. (جاثیه، ۲۸) و سوم، کتاب کلی اعمال همه انسان‌ها و مخلوقات است که در آن همه چیز به دقت ثبت گردیده است و مقدم بر همه نوشته‌های دیگر است و آن دو قسم دیگر با این نوشته تطبیق کلی دارند. به همین جهت، در این آیه از آن به «**امام مبین**» تعبیر شده است.

امیر مؤمنان علی علیه السلام؛ دربردارنده تمام علوم: امام باقر علیه السلام فرمود: «هنگامی که این آیه نازل شد، برخی اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله عرض کردند: «ای پیامبر! آیا منظور از «**امام مبین**» تورات است؟» فرمود: «نه» عرض کردند: «انجیل است؟» فرمود: «نه» عرض کردند: «منظور قرآن است؟» فرمود: «نه» در این حال، امیر مؤمنان علی علیه السلام به سوی پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و هنگامی که چشم رسول خدا صلی الله علیه و آله بروی افتاد، فرمود: «امام مبین این مرد است! او است امامی که خداوند متعال علم همه چیز را در او احصاء فرموده است.» [معانی الاخبار: ص ۵۹] این احادیث منافاتی با تفسیر اول ندارد؛ زیرا هیچ مانعی ندارد که خدای تعالی به بنده‌ای از بندگان - که دارای توحید و عبودیت خالص برای اوست - علم به همه معلوماتی را که در کتاب مبین است، عطا کند. به عبارت دیگر، مصداق عینی کتاب علم الهی را در وجود شخصی چون امیر مؤمنان علی علیه السلام نمایان سازد.

آموزه‌ها:

- پرونده‌ی عمل انسان، حتی پس از مرگ او تا قیامت باز است. «**نَكْتُبُ ... وَ آثَارَهُمْ**» پس باید به پیامد نیک یا بد اعمال خود نیز توجه کنیم.

وَأَضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ

إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿١٣﴾

و برای آن ها، اصحاب قریه (انطاکیه) را مثال بزنی؛ هنگامی که فرستادگان خدا به سوی آنان آمدند؛ (۱۳)

واژگان:

الْقَرْيَة: هر نوع آبادی که شامل شهر و روستا می شود.

توضیحات:

در این آیات، نمونه ای از انذارهای پیامبران نسبت به مردم بیان شده تا از سرنوشت همان دو گروه (تکذیب کنندگان و پیروان) در این ماجرا عبرت بگیرند.

ماجرای «اصحاب القریة»: بنا بر مشهور، مراد از «قریه» در این آیه، منطقه انطاکیه است که از شهرهای قدیم روم بوده است. از این آیات روشن می شود که مردم این شهر، بت پرست بوده و خداوند برای هدایت ایشان، چند تن از رسولان خود را فرستاد. از برخی روایات روشن می شود که این رسولان، از حواریون حضرت عیسی علیه السلام بودند که از سوی وی برای تبلیغ دین، به آن منطقه اعزام شده بودند.

آموزه ها:

- تاریخ گذشتگان، بهترین درس برای آیندگان است. «وَأَضْرِبْ لَهُمْ»

- در بیان داستان، عبرت ها مهم است؛ نه نام قریه، نژاد، زبان و مشخصات افراد. «أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ»

- انبیاء به سراغ مردم می رفتند و منتظر نبودند تا مردم به سراغ آنان بیایند. «جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ»

إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ
فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُمْ مُّرْسَلُونَ ﴿١٤﴾

هنگامی که دو نفر از رسولان را بسوی آن‌ها فرستادیم، اما آنان رسولان (ما) را تکذیب کردند؛ پس برای تقویت آن دو، شخص سوومی فرستادیم، آن‌ها همگی گفتند: «ما فرستادگان (خدا) به سوی شما هستیم!» (۱۴)

واژگان:

اثْنَيْنِ: دو نفر.

فَعَزَّزْنَا: تقویت کردیم.

بِثَالِثٍ: به نفر سوم.

توضیحات:

خداوند برای هدایت مردم انطاکیه، در ابتدا دو تن از فرستادگان خود را برای آنان ارسال کرد. مردم شهر آن دو فرستاده را تکذیب کردند. سپس، خداوند نفر سوومی هم به آنان افزود تا موجب تقویت آنان شود. آنان این سه تن را تکذیب کرده و به طور کلی، منکر وحی شدند. مردم آن منطقه، دو فرستاده اول را زندانی کردند، ولی نفر سوم - به نام «شمعون» - آن دو را از زندان بیرون آورده و به همراهشان در شهر به تبلیغ دین می‌پرداخت.

آموزه‌ها:

- باید دعوت به حق و امر به معروف به صورت گروهی نیز باشد.

«أَرْسَلْنَا ... اثْنَيْنِ ... فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ»

- با تکذیب دشمن، دست از کار و هدف نکشید، نفرت خود را

تقویت کنید. «فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ»

- تعداد مبلغان، به نیاز جامعه بستگی دارد. «أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ

... فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ»

قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلَنَا وَمَا أَنْزَلَ

الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾

اما آنان (در جواب) گفتند: «شما جز بشری همانند ما نیستید، و خداوند رحمان چیزی نازل نکرده، شما فقط دروغ می‌گویید!» (۱۵)

توضیحات:

مخالفان دعوت پیامبران ﷺ به کلی منکر نبوت شدند و گفتند: «اصلاً خداوند چیزی برای بشر نازل نکرده است.»

منشأ اصلی انکار نبوت: کسانی که دعوت انبیاء را به کلی منکر می‌شوند، هیچ دست‌مایه و دلیل قابل توجهی - بجز استبعاد - ندارند. آنان گمان می‌کنند پیامبر باید فرشته باشد که جنس برتر و ویژه‌ای داشته باشد یا اینکه کتابی مستقیماً از آسمان برای تک‌تک آن‌ها نازل گردد. این‌گونه نگاه ناشی از روح «حس‌گرایی» موجود در میان آنان بود. این افراد اگر در وادی معرفت و شناخت، کوچک‌ترین فرصتی به عقل خود نیز می‌دادند، هرآینه درک می‌کردند که ضرورت بعثت انبیاء به قدری واضح و روشن است که از بدیهیات به شمار می‌رود.

آموزه‌ها:

- آنان که بعثت انبیاء را تکذیب کردند، در واقع ربوبیت خداوند را منکر شده‌اند: «وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيَّ بَشَرًا مِنْ شَيْءٍ» (انعام، ۹۱) دانشمند مشهور، ابوعلی سینا رحمته الله علیه در این زمینه می‌نگارد: «نیاز به پیغمبر برای انسان‌ها بیشتر از نیاز به کمائی بودن ابروهای اوست. خداوندی که چنین نیازی را بی‌پاسخ نگذاشته و ابروان را چون سایه بانی و محافظی برای عرق پیشانی و نور آفتاب منحنی ساخته که به چشم آسیب نرسد، آیا از ارسال پیغمبران - که بدون آن انسان مسیر هدایت و کمال را نمی‌یابد - کوتاهی می‌فرماید؟!»

قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٧﴾

(رسولان ما) گفتند: «پروردگار ما آگاه است که ما قطعاً فرستادگان (او) به سوی شما هستیم، (۱۶) و برعهده ما چیزی جز ابلاغ آشکار نیست!»، (۱۷)

واژگان:

البلاغ: تبلیغ و رساندن پیامی به مقصد.

المبین: آشکار.

توضیحات:

فرستادگان خداوند در پاسخ دشمنی و انکار مردم شهر انطاکیه، دوباره بر صحت نبوت خود تأکید نموده و سپس اظهار داشتند که ما وظیفه‌ای جز ابلاغ و پیام خداوند را نداریم.

منظور از بلاغ مبین: مقصود از این جمله، این است که فرستادگان خداوند در راه هدایت و ارشاد مردم و اثبات حقانیت خود، هم دلایل و بینات آشکاری چون معجزه ارائه نمودند و هم از براهین منطقی کافی بهره جستند.

آموزه‌ها:

- وظیفه انبیاء، روشنگری و تبلیغ آگاهی‌بخش است و ضامن نتیجه نیستند. «وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ»

- روش پیامبران الهی، هرگز تحمیل فکر و عقیده نبوده است؛ بلکه آنان تلاش می‌کردند تا با قدرت منطق و استدلال، حقایق را بر مردم روشن سازند تا آنان خود راه نیک یا بد را برگزینند.

قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِن لَّمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ
وَلَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ



آنان گفتند: «ما شما را به فال بد گرفته ایم (و وجود شما را شوم می دانیم)، و اگر (از این سخنان) دست برندارید شما را سنگسار خواهیم کرد و شکنجه دردناکی از ما به شما خواهد رسید! (۱۸) **واژگان:**

تَطَيَّرْنَا: شما را به فال بد می گیریم. (اصل تطیّر در فال زدن با پرندگان است؛ به این صورت که چنانچه پرنده از طرف راست می آمد، نشانه نیک و اگر از چپ می آمد، آن را نشانه شومی می دانستند.)

لَمْ تَنْتَهُوا: از آن دوری نکنید.

لَنَرْجُمَنَّكُمْ (رجم: سنگسار کردن): حتماً شما را سنگسار می کنیم.
لَيَمَسَّنَّكُم (مس: دست زدن، رسیدن): یقیناً به شما خواهد رسید.

توضیحات:

پس از اینکه رسولان الهی بر دعوت خود اصرار ورزیدند، مخالفان به مبارزه بیشتر با آنان پرداخته و آنان را مایه بدبختی و شومی شهر خویش خواندند و حتی آنان را تهدید به سنگسار کردند.

فال بد زدن: فال بد زدن (یا به اصطلاح قرآنی: تطیّر) سابقه ای طولانی داشته و حتی در جوامع پیشرفته امروزی نیز رواج بسیاری دارد. برخی هم زمانی یک حادثه ناگوار با چیز یا فردی را دلیل شومی و نحسی آن چیز و فرد می دانند. آنان بسیاری از اشیاء، حیوانات، افراد و ایام را به فال بد می گیرند. منشأ فال بد زدن، جهل بشر و عدم تفکر و نیز حاضر نبودن به درك حقایق و قبول اشتباه است.

قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ أَيْنَ ذُكِّرْتُمْ بَلْ أَنْتُمْ

قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿١٩﴾

(رسولان) گفتند: «شومی شما از خودتان است اگر درست بیندیشید، بلکه شما گروهی اسرافکارید!» (۱۹)

واژگان:

طَائِر: پرنده، آنچه که بدان فال نیک یا بد می‌زنند.

توضیحات:

پیامبران نیز در پاسخ، دلیل تیره بختی و شومیشان را، افکار پلید و هواپرستی و فساد خود مردم دانستند.

فال بد یا خوب! فال بد زدن، در اسلام شرک عملی به حساب می‌آید؛ زیرا در حقیقت نشان‌گر اعتقاد به قدرتی دیگر در عرض خدا و قبول چیزی قادرتر از خداوند در امر سرنوشت موجودات است. پیامبر اکرم ﷺ فرمود: «**الظَّيْرَةُ شِرْكٌ**؛ فال بد زدن شرک است.» فال بد، موجب دلسردی و ناامیدی گشته و فال نیک مایه امیدواری و حرکت و تلاش برای موفقیت است. به همین منظور، در روایات به فال نیک زدن سفارش شده است. در حدیث معروفی از پیامبر ﷺ نقل شده است: «**تَقَالُوا بِالْخَيْرِ مَجْدُوهَ**؛ [در پیشامدها] فال نیک بزنید که آن را می‌یابید.»

آموزه‌ها:

- در برابر هر سخن انحرافی باید پاسخی روشن عرضه داشت.
 «**قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ ...، قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ**»
 - اسلام اصل نحسی را قبول دارد، ولی آن را به آدم‌های مجرم و فاسق نسبت می‌دهد. آری! این گناه است که رزق و روزی را می‌گیرد. «**قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ**»

وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى

قَالَ يَاقَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٠﴾

و مردی (با ایمان) از دورترین نقطه شهر با شتاب فرا رسید، گفت:
«ای قوم من! از فرستادگان (خدا) پیروی کنید!» (۲۰)

واژگان:

أَقْصَا الْمَدِينَةِ: دورترین نقطه شهر.

يَسْعَى: تلاش می‌کرد، شتاب می‌نمود.

توضیحات:

مخالفت مشرکان انطاکیه با رسولان الهی بالا گرفت؛ به گونه ای که آنان در صدد قتل انبیاء برآمدند. در این هنگام، مرد مؤمنی از نقطه دوردست شهر، شتابان خود را به مردم رسانید تا به دفاع از جان فرستادگان خداوند پردازد و مردم را به پیروی از آنان دعوت نماید. **مؤمن آل یس:** نام فرد مذکور در آیه، «حبيب نجار» بود که در برخی روایات از وی به «مؤمن آل یس» و «صدیق» نیز یاد شده است.

آموزه‌ها:

– فرستادگان خداوند در تبلیغ دین کوتاهی نکردند و به قدری مقاومت کردند که ندای دعوتشان به نقاط دوردست شهر نیز رسید. «**جَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ**»
– مدنیت و شهرنشینی با برافراشته شدن پرچم دین و عقلانیت صورت می‌گیرد؛ نه بزرگی شهر. (با آمدن رسولان الهی و بلند شدن ندای دین در جامعه، جایی که «**الْقَرْيَةَ**» بود به «**الْمَدِينَةَ**» تبدیل شد.)
– گاهی يك نفره باید حرکت کرد و فریاد کشید. «**جَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ**» در راه حق از اندک بودن پیروان نهراسید.
– در ابتدای دعوت، عواطف را برانگیزید و با مردم با نرمی سخن بگویید. «**یا قوم**»

آتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٢١﴾

از کسانی پیروی کنید که از شما مزدی نمی‌خواهند و خود هدایت یافته‌اند! (۲۱)

واژگان:

مُهْتَدُونَ: هدایت شدگان. (تأکید هدایت در کلمه «مُهْتَدَى» بیشتر از «مهدی» است.)

توضیحات:

دلایل پیروی از انبیاء: مرد مؤمن در راه دعوت مردم به پیروی از انبیاء، به آنان گفت: «چرا از پیامبران پیروی نمی‌کنید؟! مگر نمی‌بینید که آنان هیچ چشم‌داشتی از سوی شما برای تبلیغ دین خود ندارند؟!» سپس به چند دلیل برای اثبات حقانیت انبیاء اشاره نمود:

- ۱- پیامبران هیچ منفعت شخصی برای این کار ندارند. این خود نشانه واضح و روشنی بر درستی سخن آنان است که در راه آن، حتی حاضر به تحمل مشکلات و سختی‌های فراوان شده‌اند.
- ۲- از محتوای دعوت آنان پیداست که افرادی هدایت شده‌اند و این چنین نیست که برای مطلب باطل و گزافه‌ای آمده باشند.

آموزه‌ها:

- حُسن فعلی و فاعلی بهترین نشانه برای پیروی کردن از سخن دیگران است. «اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ»
- اخلاص در تبلیغ، سبب جذب مردم می‌شود. «اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا»

وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٢﴾

من چرا کسی را پرستش نکنم که مرا آفریده، و همگی به سوی او بازگشت داده می‌شوید؟! (۲۲)

واژگان:

مَالِي: چه شده است مرا؟

فَطَرَنِي: مرا خلق کرده است. (اصل فطرت به معنای شکافتن است و چون آفرینش موجودات نیز در ابتدا با شکافته شدن هسته یا سلول آغاز می‌شود، در این معنا به کار رفته است.)

توضیحات:

مؤمن آل یس سپس برای تأکید بر مطالب خویش، به چند دلیل برای توحید و یگانگی خداوند پرداخت که در این آیات ذکر می‌شود.

دلایل توحید: مرد باایمان برای اثبات یگانگی خدا، دلیلی ساده و ابتدایی و در عین حال، محکم و قاطع ذکر نمود:

برای عبادت و رفع نیازهای خود باید سراغ کسی رفت که اولاً نیازهای ما را بهتر می‌شناسد، ثانیاً ما بیشترین نیاز را به او داریم و ثالثاً او قدرت رفع نیازهای ما را دارد و این سه ویژگی فقط برای خداست؛ زیرا از یک سو، خداوندی که ما را خلق نموده، بهتر از همه به نیازهای ما آگاه است و از سوی دیگر، بازگشت ما نیز به سوی او خواهد بود؛ پس مبدأ و معاد ما وابسته به اوست و ما به او بیشترین نیازها را داریم.

آموزه‌ها:

– اگر خدا را نمی‌توان دید، ولی می‌توان از راه شناخت آثار و به‌کار بردن عقل، او و صفاتش را شناخت. (در مقابل منطقی «حس‌گرایانه» بت پرستان، مرد باایمان به استدلال بر خداشناسی از راه آثارش توجه کرد.)

ءَأَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ ءَالِهَةً
 إِن يُرِدِنِ الرَّحْمَنُ بَصِيرًا لَا تُغْنِي عَنِّي
 شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْقِذُونِ ﴿٢٣﴾

آیا غیر از او معبودانی را انتخاب کنم که اگر خداوند رحمان بخواهد زبانی به من برساند، شفاعت آنها کمترین فایده‌ای برای من ندارد و مرا (از مجازات او) نجات نخواهند داد! (۲۳)

واژگان:

صُرَّ: آسیب و زیان. (معنای آن با ضرریکی است. هنگامی که در مقابل نفع به کار رود، به فتح «ضاد» خوانده میشود.)
لَا تُغْنِي: بی‌نیاز نمی‌کند، فایده‌ای ندارد.
لَا يُنْقِذُونِ: (إنقاذ: نجات بخشیدن): نمی‌توانند مرا نجات بدهند. (اصل آن «لا ینقذونی» بوده که «یا» متکلم حذف شده است.)

توضیحات:

دلیل سوم فرد باایمان برای توحید و یگانگی خداوند، این است که اگر خدا بخواهد نفع یا زبانی به کسی برسد، احدی جلودارش نخواهد بود. پس چرا باید عبادت چنین پروردگار مهربان و رحمت‌گستری را وانهاد و به عبادت بت‌ها و شریک‌های خیالی روی آورد؟!

آموزه‌ها:

- برای جریحه‌دار نکردن عواطف مردم و تأثیر بیشتر، از خودمان مثال بزنیم. «وَمَا لِي لَأَعْبُدُ الَّذِي ... إِن يُرِدِنِ الرَّحْمَنُ بَصِيرًا»
 - اگر مبدأ و معاد به دست خداست، پس راه پیمودن آن نیز باید توسط او تعیین شود. (استدلال بر نبوت از راه خداشناسی)
 - گرهی را که دست یزدان بست * کی تواند کسی که بگشاید

إِنِّي إِذَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾

إِنِّي ءَأَمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِ ﴿٢٥﴾

اگر چنین کنم، من در گمراهی آشکاری خواهم بود! (۲۴) (به همین دلیل) من به پروردگارتان ایمان آوردم؛ پس به سخنان من گوش فرا دهید!، (۲۵)

واژگان:

إِذَا: بنابراین، در این صورت.

فَاسْمَعُونِ: پس به من گوش فرا دهید. (اصل آن «لا فاسمعونی» بوده که «یا» متکلم حذف شده است.)

توضیحات:

در این آیه، حبیب نجار (یا همان مؤمن آل یس) با بیان صریح و آشکار، از ایمان خود پرده برداشته است.

توحید، بزرگ‌ترین پیام دین: مرد باایمان شهر انطاکیه پس از آنکه برای وحدانیت خداوند استدلال آورد، پرستش بت‌ها را بزرگ‌ترین خسارت و گمراهی خواند. در آیه ۱۳ سوره مبارکه لقمان آمده است که «إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ» این عبارت حکیمانه از سوی لقمان، به این خاطر است که همه گرفتاری‌های بشر و سرچشمه گناهان و خطاها، دوری از توحید و یکتاپرستی است.

آموزه‌ها:

- آشکارترین نوع گمراهی، دوری از خدا و وابستگی به دیگران است. «إِنِّي إِذَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ»

- بهترین راه دعوت، دعوت عملی است. «إِنِّي آمَنْتُ»

- گواهی دیگران - به ویژه مؤمنان - برایمان و عقاید حق انسان امر مطلوبی است. (در روایات نیز به این کار توصیه شده است که مؤمن در حال احتضار، عقاید راستین خود را به همه مؤمنان بگوید تا برایمان وی شهادت دهند.) «إِنِّي ءَأَمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِ»

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ
 قَوْمِي يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي
 مِنَ الْمُكْرَمِينَ ﴿٢٧﴾

(سرانجام او را شهید کردند و) به او گفته شد: «وارد بهشت شو!»
 گفت: «ای کاش قوم من می دانستند ... (۲۶) که پروردگارم مرا
 آمرزیده و از گرامی داشتگان قرار داده است!» (۲۷)

واژگان:

قِيلَ: گفته شد.

يَا لَيْتَ: حرف آرزو و حسرت به معنای ای کاش!

غَفَرَ: آمرزید.

المُكْرَمِينَ: گرامیان.

توضیحات:

با وجود دلایل و سخنان تأثیرگذار مرد مؤمن، مردم شهر انطاکیه، دعوت وی و رسولان را نپذیرفته و آنان را به شهادت رساندند. این آیه، بیانگر خطابی است که پس از مرگ، به «مؤمن آل یس» گفته شد و او را به بهشت دعوت کرد. خطاب کننده، خداوند متعال است و مراد از بهشت، همان بهشت برزخی است که مؤمن بلافاصله پس از مرگ به آن وارد می شود.

سرانجام مرد باایمان: اگرچه قرآن کریم سخنی از سرانجام حبیب نَجَّار به میان نیاورده است، ولی از این آیات برداشت می شود که وی توسط مردم شهر به شهادت رسیده است. از برخی روایات برداشت می شود که آنان بدن این مرد باایمان را آماج سنگ ها ساختند تا جان به جان آفرین تسلیم کرد.

بهشت برزخی: خداوند کریم در این آیات به جای ذکر شهادت مرد باایمان، از بشارت او به بهشت حکایت نموده است. منظور از بهشت در این جا، بهشت برزخی است. هر انسانی پس از مرگ وارد عالم برزخ می شود و در آن جا یا به بهشت برزخی و یا به دوزخ برزخی وارد خواهد شد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «**الْقَبْرِ أَمَا رَوْضَةٌ** مِنْ رِیَاضِ الْجَنَّةِ وَإِمَّا حُفْرَةٌ مِنْ حُفْرِ النَّیْرِانِ؛ قبر، یا باغی از باغ های بهشت، یا حفره ای از حفره های دوزخ است.»

اوج دلسوزی و خیرخواهی مؤمنان: مؤمن آل یس پس از مشاهده نعمت ها و تکریم پروردگار، زبان به افسوس و حسرت نسبت به مردم شهر خویش گشوده و آرزو کرد: کاش آنان نیز می دیدند که چگونه پروردگار من با آمرزش خویش مرا در زمره گرامیان قرار داد. در حدیثی از پیغمبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله آمده است: «این مرد با ایمان، هم در حال حیات خود خیرخواه قوم خویش بود و هم بعد از مرگ آرزوی هدایت آن ها را داشت.»

آموزه ها:

- در راه دفاع از عقیده تا پای جان باید تلاش کرد. درس بزرگ این واقعه استقامت و پایداری حبیب نجار در راه ایمان بود. امام صادق علیه السلام می فرماید: «مؤمن سخت تر است از پاره آهن، به درستی که پاره آهن وقتی داخل آتش شود تغییر می کند، ولی مؤمن اگر کشته شود و سپس زنده شود و دوباره کشته شود، قلب او تغییر نمی کند.»

- میان مرگ مؤمن و بهشت فاصله ای نیست. «**قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ**»

وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَىٰ قَوْمِهِ مِن بَعْدِهِ

مِنْ جُنْدٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ ﴿٢٨﴾

كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ ﴿٢٩﴾

و ما بعد از او بر قومش هیچ لشکری از آسمان نفرستادیم، و هرگز سنت ما بر این نبود؛ (٢٨) بلکه فقط يك صيحه آسمانی بود، ناگهان همگی خاموش شدند! (٢٩)

واژگان:

جُنْد: سپاه. (اصل آن از «جَنَد: زمین سخت» است و سپاه را به دلیل فشرده بودن و محکمی، جُنْد گفته‌اند.)

مُنْزِلِينَ: نازل کنندگان.

صَيْحَةً: فریاد شدید.

فَإِذَا: پس ناگهان و به یک باره.

خَامِدُونَ (خمود: فرو نشستن زبانه آتش): این تعبیر در اینجا کنایه از مرگ است.

توضیحات:

خداوند پس از نافرمانی و مخالفت اهل قریه با پیامبران، آنان را با عذاب هولناک خویش، مجازات نموده و به هلاکت رساند. در این دو آیه تأکید می‌شود که خداوند برای عذاب هیچ قومی نیاز به لشکرکشی و حتی فراهم آوردن مقدمات ندارد؛ بلکه تنها کافی است که اراده وی به مجازات آن قوم تعلق بگیرد تا با فرود آمدن صیحه‌ای مرگبار و ناگهانی، به زندگی‌شان خاتمه بخشیده شود. **نیازی به لشکرکشی نیست!** کفار در نظر خداوند به قدری ناچیز و بی‌مقدار و ناتوان هستند که برای هلاکتشان نیازی به لشکرکشی و فرستادن ملائکه عذاب نیست؛ بلکه تنها یک صیحه آسمانی کافی است تا آنان را در جای خود خشک و بی‌حرکت نماید.

آموزه‌ها:

- در مقابل عِدّه و عُدّه دشمن، به قدرت خدا اعتماد کنیم. همه عالم لشکر خداست.

- قهر و خشم الهی ناگهانی است، غافل نباشیم. «صَيْحَةً وَاحِدَةً»
- گاهی به خاطر ریختن خون يك مؤمن بی گناه و يك مجاهد و مبلغ دینی، مردم يك منطقه مورد غضب خداوند قرار می‌گیرند.
«هُم خَامِدُونَ»

- ابرقدرت‌هایی که دیروز می‌گفتند: «لَنَرَجُمَنَّكُمْ وَ لَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ» امروز با يك صیحه نابود شدند. «هُم خَامِدُونَ»
- مورخان نقل کرده‌اند: در یک روز بهاری، «عمر بن عبدالعزیز» - پادشاه اموی - بر تخت سلطنت نشسته بود. ناگهان هوا بارانی شد و رعد و برق شدیدی در آسمان صورت گرفت. صدای رعد و برق به قدری دهشتناک بود که خلیفه از ترس به زیر تخت افتاد. یکی از افرادی که در مجلس حاضر بود، به پادشاه گفت: «ای خلیفه! این ترس شما از صدای رحمت پروردگار است؛ پس در مقابل صدای قهر و غضب او چه می‌کنید؟! یعنی صدای رعد و برق، به بندگان بشارت خیر و برکت و نزول باران می‌دهد. اگر این صدا را نمی‌توانی تحمل کنی، صدای صیحه آسمانی عذاب را چه می‌کنی?!»

يَحْسِرَةَ عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ

إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٠﴾

افسوس بر این بندگان که هیچ پیامبری برای هدایت آنان نیامد مگر اینکه او را استهزا می‌کردند! (۳۰)

واژگان:

يَا حَسِرَةَ: آمدن حرف ندا بر سر کلمه حسرت، نشان از اوج افسوس بر بندگان است.

توضیحات:

این آیه، بلیغ‌ترین تعبیر از حسرت و دریغ خداوند بر بندگان ناسپاس را بیان کرده است. کافر مانند مریضی است که سفارش پی‌درپی پزشک برای بهبودی خویش را نادیده گرفته و به جای سپاس از وی، بر او ریشخند زده و بخندد. آیا چنین فردی مستوجب شدیدترین دلسوزی و دریغ‌ها نیست؟

روز حسرت: قیامت روز حسرت است: «وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ» (مریم، ۳۹). در آن روز مخالفان دین به قدری حسرت می‌خورند که آرزو می‌کردند ای کاش خاک بودند: «يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا» (نبا، ۴۰) پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: «انسان گناه‌کار از شرمساری و حسرت به قدری عرق می‌ریزد که آرزو می‌کند ای کاش، زودتر مرا به جهنم می‌بردند و از این جایگاه خلاص می‌گردیدم.»

آموزه‌ها:

– تمام انبیاء و دعوت‌کنندگان به دین مورد استهزاء قرار گرفتند. «مِنْ رَسُولٍ» این آیه همه زمان‌هاست؛ یعنی هنوز هم برخی دین و محتوای آن را به استهزاء می‌گیرند؛ پس مبلغان دینی نیز در انتظار زخم زبان دیگران باشند.

أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ

أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٣١﴾

آیا ندیدند چقدر از اقوام پیش از آنان را (بخاطر گناهانشان) هلاک کردیم، آنها هرگز به سوی ایشان باز نمی‌گردند (و زنده نمی‌شوند)!

(۳۱)

واژگان:

أَهْلَكْنَا: هلاک کردیم، نابود ساختیم.

الْقُرُون (جمع قرن): این کلمه هم به زمان طولانی (حدود صد سال) گفته می‌شود و هم به مردمی که در یک زمان طولانی با هم زندگی می‌کنند.

توضیحات:

خداوند در این آیه، مجرمان را به عبرت گرفتن از سرگذشت اقوام هلاک شده گذشته دعوت کرده و ضمناً آنان را به عذاب دردناکی مانند مجازات گذشتگان تهدید کرده است.

چرا عبرت نمی‌گیرید؟! در این جمله همان کسانی را که در آیه قبل برایشان به حسرت ندا شد، توبیخ می‌کند که چرا از احوال امت‌های گذشته عبرت نمی‌گیرند؛ آنان که خدا به سبب کفر و طغیانشان هلاکشان کرده و اکنون هیچ اثری از خود باقی نگذاشته اند.

آموزه‌ها:

- سنت‌های الهی در تاریخ ثابت است و سرنوشت‌ها به یکدیگر شباهت دارد. «أَلَمْ يَرَوْا...»

دیده هر که نشد باز در این عبرتگاه
روزگارش همه در خواب پریشان گذرد

وَإِن كُلُّ لَّمَّا جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٣٢﴾
 وَءَايَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيِّتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا
 حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾

و همه آنان (روز قیامت) نزد ما احضار می‌شوند! (۳۲) زمین مرده برای آنها آیتی است، ما آن را زنده کردیم و دانه‌های (غذایی) از آن خارج ساختیم که از آن می‌خورند؛ (۳۳)

واژگان:

إِن: در اینجا به معنای حرف نفی است؛ نه شرط.
كُلُّ: همه آن‌ها. (تنوین در اینجا عوض از مضاف‌الیه است: یعنی کُلُّهُمْ)

لَمَّا: در اینجا به معنای حرف استثناء «إِلَّا» است.

جَمِيعٌ: در اینجا به معنای «مجموع» است.

مُحْضَرُونَ: حاضرشدگان. [ترکیب آیه ۳۲ این‌گونه است: وَ مَا كُلُّهُمْ إِلَّا مَجْمُوعُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُحْضَرُونَ لَدَيْنَا: یعنی همه آنان جز این نخواهند بود که در روز قیامت نزد ما جمع‌آوری شده و حاضر می‌گردند.]

الْمَيِّتَةُ: مرده.

أَحْيَيْنَاهَا: آن را زنده کردیم.

حَبًّا: دانه غذایی.

توضیحات:

در این آیات ابتدا بر حضور همگان در دادگاه عدل الهی تأکید کرده و بیان می‌کند که هلاکت کفار پایان کارشان نیست؛ بلکه آغاز

عذاب آن هاست. سپس به برخی نشانه‌های قدرت پروردگار در آفرینش اشاره می‌شود تا از رهگذر آن، بر وحدانیت و معاد تأکید شود.

نشانه‌های قدرت خدا در زمین: در نخستین آیه از نعمت روزی‌رسانی خداوند یاد می‌شود؛ نعمتی که از راه زنده کردن زمین مرده و رویاندن گیاه و حبوبات غذایی مانند گندم و جو و برنج به دست می‌آید.

نظم و هماهنگی جهان، نشان وحدت و قدرت پروردگار: قوانین موجود در عالم طبیعت، بهترین شاهد بر وحدانیت خداوند است؛ چراکه اگر غیر از خدا، خدایی دیگر وجود داشت، این قوانین ثابت به هم می‌ریخت و تخلف پذیر می‌شد. یکی از ظریف‌ترین نشانه‌های قدرت خداوند در دانه‌های غذایی است که هنوز هم عقل بشر را متحیر نموده و پیچیده‌ترین علوم بشری را درگیر خود ساخته است. اینکه خداوند از یک دانه و حبه در دل زمین گیاه و درختی پرمیوه را بیرون می‌آورد. آیا این نشانه حکومت و تدبیر خداوند علیم و قادر بر ذرات هستی نیست که این چنین منظم و باحکمت جهان طبیعت را آفریده است؟

آموزه‌ها:

- هر دانه و گیاهی که از زمین می‌روید، همچون مرده‌ای است که در قیامت از گور بر می‌خیزد. «وَأَيَّةٌ لَهُمْ»
- بهترین دلیل برای عموم مردم، آن است که دائمی، عمومی، غیر قابل انکار، ساده و همه جایی باشد. «وَأَيَّةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ»
- بهترین راه ایمان به معاد، دقت در آفریده‌هاست. «الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا» به تعبیر حافظ:

مزرع سبز فلک دیدم و داس مه نو
یادم از کشته خویش آمد و هنگام درو

وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ
وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ ﴿٣٤﴾

و در آن باغ‌هایی از نخل‌ها و انگورها قرار دادیم و چشمه‌هایی از آن جاری ساختیم، (۳۴)

واژگان:

جَنَات (جمع جَنَّة): باغ‌ها. **نَخِيل** (جمع نَخْل): درخت‌های خرما.

أَعْنَاب (جمع عِنَب): انگورها.

فَجَّرْنَا: شکافتیم.

الْعُيُون (جمع العین): چشمه‌ها.

توضیحات:

دومین نعمت پروردگار، باغ‌های پراز میوه چون خرما و انگور و چشمه‌های جوشان برای آب‌رسانی به آن است.

خرما و انگور، دو میوه پرفایده: در میان میوه‌هایی که قرآن بسیار از آن یاد کرده و در زمره نعمت‌های خود به انسان‌ها ذکر کرده است، دو میوه «خرما» و «انگور» بسیار تکرار شده است. این دو میوه به گواه کارشناسان تغذیه، سرشار از مواد غذایی مفید و لازم بوده و در تمام فصول سال و به انواع مختلف قابل استفاده است. جالب آنکه خداوند در قرآن از میوه درخت خرما - که به عربی «تمر» یا «رُطَب» می‌شود - سخن نگفته است؛ بلکه همواره واژه «نخل» - یعنی کل درخت خرما - را به کار برده است. دلیل این امر آن است که در تمام اجزای این درخت خواص بسیار زیادی نهفته است و از تنه و برگ و شاخه آن هم استفاده‌های زیادی می‌شود.

آموزه‌ها:

- بیان نعمت‌ها، سبب ایجاد روح شکرگزاری و معرفت‌خداشناسی در انسان است. در این آیه نعمت‌ها ذکر شده و در آیه بعد آمده است: «**أَفَلَا يَشْكُرُونَ**»

لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ

أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٥﴾

تا از میوه آن بخورند؛ در حالی که دست آنان هیچ دخالتی در ساختن آن نداشته است! آیا شکر خدا را به جا نمی آورند؟! (۳۵)

واژگان:

لِيَأْكُلُوا: تا بخورند.

توضیحات:

نعمت، مقدمه سپاس‌گزاری است: در این آیه، هدف اولیه از آفرینش این درختان پر بار را چنین بیان می‌کند که مردم از میوه آن بخورند؛ در حالی که دست آن‌ها در تولید آن هیچ دخالتی نداشته است. (حرف «ما» در عبارت «وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ» نافیه است.)

سپس در ادامه، ناسپاسی انسان‌ها در برابر این نعمت‌های الهی را سرزنش می‌کند تا بر این نکته تأکید کند که هدف نهایی از نعمت‌ها این است که بندگان در راه بندگی خداوند و ایمان به او از نعمت‌ها بهره ببرند تا شکر حقیقی محقق شود.

آموزه‌ها:

همه از بهر تو سرگشته و فرمان بردار
شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبری

سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ
كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ
وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾

منزه است کسی که تمام زوجها را آفرید، از آنچه زمین می‌رویاند، و از خودشان، و از آنچه نمی‌دانند! (۳۶)

واژگان:

سُبْحَانُ: پاک و منزه است. (این کلمه مصدر فعل «سَبَّحَ» است که همواره به کلمه‌ای اضافه شده و تقدیر آن این چنین است: «سَبَّحْتُهُ تَسْبِيحًا»؛ یعنی من او را به نوعی ناگفتنی و یا به نوعی که لایق شأن اوست، تسبیح می‌گویم. آنگاه فعل «سَبَّحْتَهُ» حذف شده و مصدر «سُبْحَانُ» به جای آن نشسته است.)
تُنْبِتُ (نبت: روییدن گیاه): می‌رویاند.

توضیحات:

در این آیات، خداوند به برخی دیگر از مظاهر قدرت و حکمت خود در جهان هستی اشاره می‌کند. وجود قانون زوجیت در همه موجودات هستی و نیز پدید آمدن شب و روز از این موارد است.
قانون زوجیت: یکی از معجزات علمی قرآن، پرده برداشتن از «قانون زوجیت» در میان موجودات هستی است؛ به این معنا که همه چیز از دو جنس نر و ماده آفریده شده و از تلاقی این دو، موجودات دیگر پیدایش می‌یابد. «وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ» (ذاریات، ۴۹) لفظ «زوج» اگرچه معمولاً به دو جنس مذکر و مؤنث گفته می‌شود، ولی بعدها معنای آن توسعه

یافته و به هر دو موجود قرین یکدیگر گفته شده است؛ هرچند محتمل است که در آیه همان معنای اول مراد باشد. به هر حال، با پیشرفت علوم بشری، امروزه نیز بر این حقیقت صحه گذاشته است که علاوه بر وجود عمل تلقیح میان گیاهان و حیوانات دریایی و ...، حتی کوچک‌ترین واحد زنده عالم - یعنی اتم - نیز از ذرات مثبت و منفی و بارهای الکتریکی مختلف تشکیل شده که از تلاقی آن، اجسام به وجود می‌آید. شاید عبارت «**وَمَا لَا يَعْلَمُونَ**» اشاره به همین یافته‌های جدید داشته باشد.

آموزه‌ها:

- تشکر ما نشانه رشد ما است، او نیازی به شکر ما ندارد. «**أَفَلَا يَشْكُرُونَ سُبْحَانَ الَّذِي**»

- علم انسان محدود است و در جهان حقایق بسیاری است که از علم و دانش وی پوشیده است. «**خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا ... مِمَّا لَا**

يَعْلَمُونَ»

وَأَيَّةٌ لَهُمْ أَلَيْلٌ نَسَلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾

شب (نیز) برای آنها نشانه‌ای است (از عظمت خدا)؛ ما روز را از آن برمی‌گیریم، ناگهان تاریکی آنان را فرا می‌گیرد! (۳۷)

واژگان:

نَسَلَخُ (سَلَخ: کندن پوست حیوان): آن را می‌کنیم، خارج می‌سازیم.
مُظْلِمُونَ (مُظْلِم: تاریک؛ کسی که در تاریکی داخل شود): کسانی که به تاریکی درآیند.

توضیحات:

شب و روز؛ نشانه آشکار قدرت و یکتایی خداوند: یکی از بزرگترین نشانه‌های قدرت خداوند، پدید آمدن ناگهانی شب و روز از یکدیگر است. از تعبیر «نَسَلَخُ» در آیه می‌توان برداشت کرد که طبیعت اصلی کره زمین، تاریکی است و روشنایی بر آن عارض می‌گردد.

آموزه‌ها:

شب از بهر آسایش تست و روز * مه روشن و مهر گیتی فروز
همه کارداران فرمانبرند * که تخم تو در خاک می‌پرورند

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا



ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

و خورشید (نیز برای آنها آیتی است) که پیوسته بسوی قرارگاهش در حرکت است؛ این تقدیر خداوند قادر و داناست. (۳۸)

واژگان:

مُسْتَقَرٍّ (اسم مکان به معنای محل قرار گرفتن): قرارگاه.
تَقْدِيرِ: اندازه گیری.

توضیحات:

در این آیه به پدیده بزرگ خداوند در عالم هستی، یعنی خورشید، اشاره می شود و از حرکت آن در قرارگاه خود سخن به میان آمده است.

پرده ای دیگر از اعجاز علمی قرآن: خورشید ستاره ای است که تقریباً هر انسانی می تواند هر روز آن را مشاهده کند و نشانه های قدرت پروردگار را در آن ببیند. این ستاره درخشان آسمانی در ابتدای هر روز از مشرق سر بلند کرده و در غروب همان روز از نظرها پنهان می شود. انسان ها تا قرن های متمادی، فکر می کردند که محور کرات آسمانی زمین است و خورشید به دور زمین می چرخد. این تصور باعث شده بود تا آنان این گونه آیات قرآن را - که از حرکت و جریان خورشید بر مدار خاصی سخن گفته - به همان معنای حرکت روزانه و ظاهری از مشرق به مغرب بدانند، ولی بعدها با برچیده شدن هیئت بطلیمیوسی قدیم، همگان دریافتند که خورشید محور منظومه شمسی است و به دور زمین نمی چرخد. این یافته، البته تفسیر آنان از این آیات را تغییر نداد. تا اینکه سال ها گذشت و آنان متوجه شدند که خورشید نیز همراه با منظومه شمسی به سمت ستاره ای دوردست به نام «وگا» در حرکت است و دارای مدار خاصی است. این جا بود که گوشه ای دیگر از اعجاز علمی قرآن نمایان شد.

وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ

كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴿٣٩﴾

و برای ماه منزلگاه‌هایی قرار دادیم، (و هنگامی که این منازل را طی کرد) سرانجام بصورت «شاخه کهنه قوسی شکل و زرد رنگ خرما» در می‌آید. (۳۹)

واژگان:

كَالْعُرْجُونِ: مانند بند خوشه خرما که بعد از چیدن خوشه، در درخت می‌ماند و پس از چندی خشکیده و کج شده و مثل هلال می‌گردد. در این آیه، مسیر حرکت ماه در آخرین منزلگاهش (شب بیست و هشتم) به خوشه درخت خرما تشبیه شده است که از نظر هلالی بودن، رنگ زرد و پژمردگی و دیگر نشان‌ها شبیه بند خوشه خرماست.

الْقَدِيمِ: دیرین. کهنه و خشکیده.

توضیحات:

ماه؛ نشانه دیگر قدرت خدا: این آیه به حرکت ماه در منزلگاه‌های خود اشاره می‌کند. مراد از «منازل»، نقاط بیست و هشت‌گانه‌ای است که ماه تقریباً در مدت بیست و هشت شبانه روز طی می‌کند. این منزل‌گاه‌ها به قدری دقیق و حساب شده است که منجمان بر اساس آن می‌توانند تا سال‌ها بعد را نیز به دقت محاسبه نمایند.

آموزه‌ها:

- نظم حاکم بر هستی نشان آشکار قدرت و علم خداست.

لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ
وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ

يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾

نه خورشید را سزااست که به ماه رسد، و نه شب بر روز پیشی می‌گیرد؛ و هر کدام در مسیر خود شناورند. (۴۰)

واژگان:

لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي: برای خورشید سزاوار نیست. (در اینجا به این معناست که اجازه ندارد.)

يَسْبَحُونَ (سَبَحَ: شنا کردن در آب یا هوا): شنا می‌کنند.

توضیحات:

حرکت منظم و دقیق خورشید و ماه در مدار خود و نیز نظم حساب شده و پیوسته شب و روز، موجب گردیده است تا خداوند در این آیه از آن به عنوان نشانه دیگری از عظمت خود یاد کند. **خلقت روز قبل از شب:** از این آیه فهمیده می‌شود که روز قبل از شب آفریده شده، و شب به دنبال آن است. در روایات متعددی که از طرق اهل بیت علیهم‌السلام نقل شده است، نیز به این معنا تصریح شده است. این مطلب موافق یافته‌های علمی هم می‌باشد؛ زیرا کره زمین نخست جزء آفتاب بوده و به محض اینکه از آن جدا و دور شد و سایه مخروطی شکل آن در جهت مخالف نور آفتاب افتاد، شب پدید آمد.

نشانه‌های آفرینش از نگاه امام صادق علیه‌السلام: در کتاب «توحید مفضل» از امام صادق علیه‌السلام نقل شده است: «ای مفضل! در طلوع و غروب آفتاب به خاطر پدید آمدن شب و روز اندیشه کن. اگر طلوع

خورشید نبود، کار جهان یکسره درهم می‌شد و مردم قادر به زندگی و رسیدن به امور خود نبودند. دنیا تاریکستانی به زیان آنان می‌شد و بدون نور، زندگی گوارا نبود و کسی از آن لذت نمی‌برد. نیاز به طلوع خورشید پیداست و به شرح بیش از این نیازی نیست، ولی در راز غروب خورشید اندیشه کن که اگر نبود، مردم آرامش و قرار نداشتند؛ حال آنکه اینان بیش از هر چیز به آرامش و استراحت جسم و جان نیازمندند. بسیاری از مردم، اگر شب فرا نرسد و تاریکی بر آنان حاکم نگردد، به خاطر حرص و طمع و جمع‌آوری مال، هیچ آرام و قرار نداشتند. هم‌چنین، زمین از تابش همیشگی آفتاب تفتیده می‌شد و تمام جانداران از حرارت زیاد نابود می‌شدند. پس خداوند حکیم چنان تدبیر اندیشیده که زمانی برآید و وقتی دیگر پنهان شود تا مانند چراغی باشد که اهل خانه برای کاری بر می‌افروزند و برای آرامش خاموش می‌گردانند.» [بخشی از کتاب توحید

مفضل از جلد دوم بحارا]

همه کرات در حرکت‌اند: عبارت «**وَ كُلُّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ**»

غوغای علمی عجیبی میان دانشمندان به راه انداخته و آنان را به اظهار شگفتی از این تعبیر علمی نموده است. قرآن قرن‌ها پیش - که مردم هنوز از کروی بودن زمین خبر نداشته و حرکت تفاوت ستاره و سیاره و اجرام فلکی را نمی‌دانستند - پرده از این حقیقت برداشت که همه اجرام فلکی - از جمله ماه و خورشید - در فضای کهکشانی‌ها چون اجزاء معلق در آب شناورند؛ حقیقتی که امروزه یافته‌های علمی دانشمندان نیز آن را تصدیق می‌کند.

آموزه‌ها:

- هر علمی می‌تواند ما را به خدا نزدیک کند. علم اسلامی، علمی است که به خدانشناسی منجر شود؛ حتی اگر مواد آن طبیعت و ماده یا غیر آن باشد.

وَأَيُّهُ لَّهُمْ أَنَا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ
 فِي الْفُلِّ الْمَشْحُونِ ﴿٤١﴾ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ
 مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾

نشانه‌ای (دیگر از عظمت پروردگار) برای آنان است که ما فرزندان‌شان را در کشتی‌هایی پر (از وسایل و بارها) حمل کردیم. (۴۱) و برای آن‌ها مرکب‌های دیگری همانند آن آفریدیم. (۴۲)

واژگان:

حَمَلْنَا: حمل کردیم.

ذُرِّيَّتَهُمْ: فرزندان‌شان، نسل‌شان. (چون کودکان از پدر و مادر ریزتر هستند، ذریه نامیده شده‌اند.)

الْفُلِّ: کشتی. (مفرد و جمع آن یکسان است.)

الْمَشْحُونِ: پر و مملو.

توضیحات:

این آیات نیز به برخی آیات و نشانه‌های قدرت و رحمت پروردگار در زندگی انسان‌ها اشاره می‌کند. موضوع این آیات خلقت کشتی‌ها و چهارپایان و به طور کلی مرکب و وسیله حمل و نقل برای انسان است.

شگفتی‌های آفرینش در دریا: نشانه دیگر عظمت پروردگار این است که ذریه بشر را بر روی کشتی‌های انباشته از کالا سوار نموده و از جایی به جای دیگر نقل می‌دهد. آری؛ این خداست که تصرف در دریاها را برای بشر امکان‌پذیر ساخته است و آنان را از خطر غرق شدن نجات می‌دهد. برخی مفسران، مقصود از کشتی

انباشته در این آیه را کشتی نوح دانسته اند و مراد از «ذَرِيه» را اجداد و پدران بشر دانسته اند.

خلقت چهارپایان: اگرچه موضوع آیه ۴۲ عام است و هرگونه مرکب - اعم از وسایل حمل و نقل مصنوعی و طبیعی - را شامل می شود، ولی بیشتر مفسران مصداق بارز آن را وسایل طبیعی حمل و نقل - یعنی حیوانات باربر - دانسته اند؛ چون در آیات زیادی این دو کنار هم آمده اند: «وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ» (زخرف، ۱۲)

آموزه ها:

- نعمت های خداوند به پدیده های طبیعی محدود نمی شود. آنچه مصنوع بشر است نیز در حقیقت، نشانه وجود خالق عظیم و قدرتمند است که این توان را به بشر داده است. «وَ آيَةٌ ... فِي الْفُلْكِ» زیرا بشر نیز با کشف قوانین و دقایق ریاضی و طبیعی موجود در عالم توانسته از عقل خدادادی خود در مسیر اختراع استفاده کند. به همین خاطر، حتی اگر انسان روزی بتواند از سلول های بنیادی بهره گرفته و حیوان یا مخلوقی همانند مخلوقات جهان پرورش دهد، باز هم آن حیوان مخلوق خداست، چون عقل بشری و قوانین طبیعی و فیزیکی برای پرورش نطفه و به طور کلی عالم علی و معلولی دست پرورده خالق یکتا می باشد.

وَإِنْ نَشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ

وَلَا هُمْ يُنْقَدُونَ ﴿٤٣﴾

و اگر بخواهیم آن ها را غرق می کنیم بطوری که نه فریادرسی داشته باشند و نه نجات داده شوند! (۴۳)

واژگان:

إِنْ نَشَأْ: اگر بخواهیم.

نُغْرِقْهُمْ (غَرَقَ: فرو رفتن در آب): آن ها را غرق می کنیم.

صَرِيخَ: فریادرس، نجات دهنده. (به معنای فریاد شدید هم آمده است.)

يُنْقَدُونَ (إنقاد: نجات بخشیدن): نجات نمی یابند.

توضیحات:

در این آیه بیان می شود که اگر خداوند نعمت حمل و نقل با کشتی را از مردم بگیرد و آنان را غرق نماید، هیچ فریادرس و نجات دهنده ای نخواهند یافت، ولی در آیه بعد خداوند تأکید می کند که تنها رحمت اوست که سبب دوری از عذاب خواهد شد و این فرصت و مهلت به کافران همیشگی نخواهد بود.

قدرت خداوند بالاتراز همه قدرت های بشری! شکی نیست همان طور که در این آیات بیان شده است بزرگ ترین و مجهزترین و علمی ترین کشتی ها نیز مقهور قدرت خداوند بوده و توانایی رویارویی با امواج سهمگین طوفان یا کوه های یخی و مانند آن را ندارند. بنابراین به مدد رحمت و فضل خداست که بشر از این امکانات استفاده می کند. این مسأله در تکنولوژی های روز دنیا در زمینه های مختلف دیگر مانند ساخت برج های ضد زلزله و سازه های مستحکم و یا هواپیماها و ... نیز صادق است.

- خدا کشتی آنجا که خواهد برد * وگر ناخدا جامه بر تن درد

إِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٤٤﴾

مگر اینکه رحمت ما شامل حال آنان شود، و تا زمان معینی از این زندگی بهره گیرند! (۴۴)

واژگان:

مَتَاعًا: بهره، استفاده.

حِينٍ: مدت معین.

توضیحات:

منظور از اجل معین: منظور از زمان معینی که در آیه ۴۴ از آن یاد شده، یا روز مرگ کافران و یا روز قیامت است.

آموزه‌ها:

- هرگز نجات خود را در سایه‌ی عوامل مادی نپنداریم. «رَحْمَةً مِنَّا»
- علم بشر - هر قدر هم که پیشرفت کند - مقهور قدرت لایزال خداوند است. برخی تصور می‌کنند دین زائیده جهل انسان هاست و انسان‌های گذشته چون علت واقعی پدیده‌ها و راه مقابله با آن را نمی‌دانستند، به قدرتی مافوق و برتر ایمان می‌آوردند تا آنان را نجات دهد. به همین خاطر، اکنون که بشر به دنبال کشف علمی همه وقایع است، توان رویارویی با آن را نیز یافته و دیگر نیازی به دین و در نتیجه اعتقاد به خدا و استمداد از او نیست. این افراد نمی‌دانند که بشر پیشرفته امروزی هنوز حتی علت ساده‌ترین بلاها مانند زلزله و رانش زمین و سونامی و بیماری‌های لاعلاج چون سرطان و ... را نشناخته و بر فرض شناخت، توان مقابله با آن را ندارد.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ

لَعَلَّكُمْ تَرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾

و هر گاه به آنها گفته شود: «از آنچه پیش رو و پشت سر شماست [از عذابهای الهی] بترسید تا مشمول رحمت الهی شوید!» (اعتنا نمی‌کنند). (۴۵)

واژگان:

قِيلَ: گفته می‌شود.

مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ: آن چه پیش رو و پشت سر شماست.

لَعَلَّ: شاید.

تَرْحَمُونَ: مشمول رحمت شوید.

توضیحات:

سفارش به تقوا: با وجود نعمت‌های فراوان خداوند، مشرکان شکر آن را به جای نیاورده و از عبادت خدا سر باز زدند. در این آیات، به ناسپاسی آنان و فرجام شوم این عمل اشاره خواهد شد. مضمون آیه اول این است که وقتی مشرکان به تقوای از خداوند سفارش می‌شوند، اعراض می‌کنند. در متن آیه فقط جمله شرط آمده و جواب آن از قراین معلوم می‌گردد.

مراد از «ما بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ»: در بیان مقصود از «بَيْنَ أَيْدِيكُمْ» و «مَا خَلْفَكُمْ»، تفسیرهای فراوانی گفته شده است. از امام صادق عَلَيْهِ السَّلَامُ نقل شده است که مراد از اولی، گناهان و مقصود از دومی، عقوبت و مجازات در آخرت است. [مجمع‌البیان]

آموزه‌ها:

- تقوا، رمز دریافت رحمت الهی است. «اتَّقُوا... لَعَلَّكُمْ تَرْحَمُونَ»

وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ

إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾

و هیچ آیه‌ای از آیات پروردگارشان برای آنها نمی‌آید؛ مگر اینکه از آن روی‌گردان می‌شوند. (۴۶)

واژگان:

مُعْرِضِينَ: اعراض کنندگان، کسانی که روی برگردانند.

توضیحات:

اوج ناسپاسی کافران: مشابه این آیه در چند جای دیگر قرآن نیز آمده است و مفاد آن، حکایت از اوج ناسپاسی و کفران نعمت‌های الهی دارد که تک‌تک نشانه‌های خداوند را انکار کرده و به آن پشت می‌کنند.

آموزه‌ها:

- خداوند برای هدایت انسان‌ها از تمام راه‌ها و نشانه‌ها وارد می‌شود، ولی آنان روی برمی‌گردانند.
- پس از ذکر نعمت‌های الهی خداوند از ناسپاسی کافران و رویگردانی آنان گلایه می‌کند. این مطلب نشان‌دهنده آن است که انسان باید به هدفدار بودن نعمت‌های جهان بیندیشد و غرض از خلقت آن را بداند. آری:

جهان را نه بر بی‌هده کرده‌اند * تو را نزی بازی آورده‌اند

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ
 قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْطَعِمُ مَنْ لَوْ شَاءَ
 اللَّهُ أَطَعَمَهُ ۖ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٤٧﴾

و هنگامی که به آنان گفته شود: «از آنچه خدا به شما روزی کرده انفاق کنید!»، کافران به مؤمنان می‌گویند: «آیا ما کسی را اطعام کنیم که اگر خدا می‌خواست او را اطعام می‌کرد؟! (پس خدا خواسته است او گرسنه باشد)، شما فقط در گمراهی آشکارید!» (۴۷)

واژگان:

أَنْفِقُوا: انفاق کنید.

رَزَقَكُمُ: به شما روزی داد.

أَنْطَعِمُ: آیا ما اطعام کنیم؟ سیر کنیم؟

توضیحات:

این آیه به یکی از موارد ناسپاسی و رویگردانی مشرکان از نعمت‌های خداوند اشاره می‌کند که در آیات گذشته بیان شده بود.

توجیه مستکبران برای عدم انفاق: یکی از اصول برنامه دعوت همه ادیان، سفارش به دست‌گیری اغنیاء از فقرا و انفاق به آنان است. مستکبران و کفار نیز همواره در برابر این دستور عکس‌العمل نشان داده و آن را نپذیرفته‌اند. آنان در توجیه عدم انفاق خویش، دست به توجیحات بی‌اساس زده و می‌گفتند: اگر خدا می‌خواست، می‌توانست به این نیازمندان بیشتر روزی دهد. بنابراین، نیازی نیست که ما به آنان کمک کنیم. این منطق باطل همواره از سوی توانگران جامعه وجود داشته است. آنان موفقیت خود را حاصل کار و کوشش شخصی خود دانسته و فقر و بینوایی دیگران را از جانب

خدا پنداشته‌اند؛ حال آنکه همه این روزی‌ها از آن خدا می‌باشد. به عبارت دیگر، این افراد رنج و زحمت و دانش خود را نیز عامل مهمی در جمع‌آوری این اموال می‌دانند و به کنایه می‌گویند: «دیگران هم اگر می‌توانند مانند ما تلاش کنند و پول در بیاورند.» از این‌گونه جملات معلوم می‌شود منطق آنان شبیه منطق قارون بود که برای توجیه انفاق نکردن خود می‌گفت: «**قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي**» (قصص، ۷۸) یعنی این اموال را خدا به خاطر تلاش و استحقاق من به من داده است. معلوم است که این منطق باطل است؛ زیرا خداوند رزق و روزی را بر اثر شایستگی افراد تقسیم نمی‌کند؛ بلکه برای امتحان و آزمایش آنان، برای گروهی گشایش در روزی و برای عده‌ای تنگی در روزی در نظر می‌گیرد و هر دو گروه باید به وظیفه خود عمل کنند.

آموزه‌ها:

- توجّه به این که «آن چه داریم رزق الهی است نه ملک ما» بخشش را آسان می‌کند. «**انْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ**»
- کار انسان به جایی می‌رسد که کفر و بخل را راه درست و ایمان و انفاق را انحراف می‌شمرد. «**إِن أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ**»

وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدِ إِنْ كُنْتُمْ

صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾

آنها می‌گویند: «اگر راست می‌گویید، این وعده (قیامت) کی خواهد بود؟! (۴۸)

واژگان:

مَتَى: کی؟ چه وقت؟

توضیحات:

در این آیات به موضوع معاد و دلایل واهی منکران آن پرداخته می‌شود.

تمسخر معاد از سوی مجرمان: در این آیه از زبان کافران، سخنی مطرح می‌شود که به مؤمنان خطاب می‌کنند: اگر قیامت وجود دارد، پس زمان آن را بگویید.

این جمله به این معنا نیست که آنان به دنبال زمان قیامت بودند تا خود را اصلاح کنند؛ بلکه قصد آنان از این گونه سخن گفتن به سخره گرفتن وقوع قیامت بود. مشابه این سخن را اقوام هلاک شده پیشین نیز زیاد بر زبان آورده و به پیامبران می‌گفتند:

«فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتُمْ مِنَ الصَّادِقِينَ» (اعراف، ۷۰)

گفتنی است در آیات متعدّد آمده که زمان قیامت را جز خداوند، احدی نمی‌داند و این از حکمت‌های الهی است تا انسان همیشه در حال آماده باش به سربرد، علاوه بر این، ندانستن جزئیات، مانع ایمان به کلیات نیست.

مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ

يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾

(اما) جزاین انتظار نمی‌کشند که يك صيحه عظيم (آسمانی) آنها را فراگیرد، در حالی که مشغول جدال (در امور دنیا) هستند. (۴۹)

واژگان:

مَا يَنْظُرُونَ: نمی‌بینند.

صَيْحَةً: فریاد بلند.

يَخِصِّمُونَ (خَصِم: دشمنی کردن؛ اِخْتِصَام: دشمنی کردن و کشمکش میان دو طرف): با هم مخاصمه و دشمنی می‌نمایند. (در اصل «یختصمون» است، طبق قاعده اعلال، تاء به صاد مبدل و در آن ادغام شده است.)

توضیحات:

پاسخ قاطع خداوند: خداوند در پاسخ سخن واهی کافران، آنان را تهدید می‌کند که وقوع قیامت بسیار دفعی و آنی خواهد بود و هیچ‌گونه قابل پیش‌بینی نیست. آنان در حقیقت، انتظار صیحه‌ای کوتاه را می‌کشند که وقتی ایشان را بگیرد، دیگر راه گریز و نجاتی برایشان نمی‌گذارد؛ در حالی که هنوز به مجادله و مسخره‌گرفتن معاد مشغولند.

آموزه‌ها:

- اگر سَدِّ سکندر پیش‌گیری* ز وقت خود نه پس نه پیش‌گیری

فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ

يَرْجِعُونَ ﴿٥٠﴾

(چنان غافلگیر می‌شوند که حتی) نمی‌توانند وصیتی کنند یا به سوی خانواده خود بازگردند! (۵۰)

واژگان:

فَلَا يَسْتَطِيعُونَ: پس نمی‌توانند.

تَوْصِيَةً: سفارش و دستور، وصیت.

توضیحات:

هنگامی که عذاب ناگهانی خداوند کافران را در برگیرد، دیگر هیچ سفارش و توصیه‌ای پذیرفته نیست و راه بازگشت نیز به کلی بسته خواهد بود.

آموزه‌ها:

- وابستگی‌ها و دل‌بستگی‌ها در قیامت، گسسته می‌شود. «وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ» و انسان کافر تمام داشته‌هایش را پوچ می‌بیند و به یکباره تمام ثروت و قدرت و شهرت و همه تعلقات دنیوی‌اش را ترک می‌کند:

من گرفتم که قمار از همه عالم بردی * دست آخر همه را باخته می‌باید رفت.

- اگرچه باید پاسخ شبهات را داد، ولی در مقابل طعنه‌ها و کنایه‌ها باید صبر کرد تا خداوند خودش پاسخ یابوگویان را بدهد.

وُنْفَخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَى

رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ ﴿٥١﴾

(بار دیگر) در «صور» دمیده می‌شود، ناگهان آنها از قبرها، شتابان به سوی (دادگاه) پروردگارشان می‌روند! (۵۱)

واژگان:

نُفِخَ: دمیده شد. (نفخ صور: دمیده شدن در شیپور)
الصُّور: شیپور. این لفظ ده بار در قرآن آمده که همگی درباره قیامت است و به ماجرای «نفخ صور» اول و دوم (یعنی مردن انسان‌ها پیش از وقوع قیامت و سپس دوباره زنده شدن آن‌ها برای حسابرسی) اشاره دارد.

فَإِذَا: پس ناگهان.

الْأَجْدَاثِ (جمع جَدَث): قبرها.

يَنْسِلُونَ: به سرعت خارج می‌شوند. (نسل به معنای جدا شدن و خروج از چیزی است و به فرزند، نسل گفته می‌شود؛ زیرا از انسان جدا و خارج می‌شود. در آیه به معنای خروج سریع است.)

توضیحات:

مراد از «نفخ صور»: در آیات قبل، از مرگ یکباره انسان‌ها و وقوع قیامت خبر داده شد. در این آیات، به زنده شدن دوباره آن‌ها و برانگیخته شدن از قبرها برای حضور در صحنه محشر و حسابرسی اشاره می‌شود. بنابراین، مراد از «نفخ صور» در این آیه، نفخه دوم است که در آن همه موجودات دوباره زنده شده و قیامت برپا می‌شود.

آموزه‌ها:

- حرکت شتابان، نشانه اضطراب و سرگردانی کافران در قیامت است. «يَنْسِلُونَ»

قَالُوا يَوَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ

الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾

می‌گویند: «ای وای بر ما! چه کسی ما را از خوابگاهمان برانگیخت؟! (آری) این همان است که خداوند رحمان وعده داده، و فرستادگان (او) راست گفتند!» (۵۲)

واژگان:

يَا وَيْلَنَا: حرف حسرت به معنای «ای وای بر ما».
مَرْقَدِنَا (زقود: خوابیدن): مضجع و خوابگاه ما، قبر ما.

توضیحات:

حسرت کافران: هنگامی که منکران معاد از قبر برانگیخته می‌شوند، با لحنی آمیخته با تعجب و وحشت، می‌گویند: «چه کسی ما را از خوابگاهمان برانگیخت؟» سپس به یادشان می‌آید که در دنیا اهل دین و پیامبران آنان را از روز قیامت آگاه کرده بودند، بنابراین خود جواب خویش را داده و می‌گویند: «آری؛ این وعده خداوند است و پیامبران راست می‌گفتند.» البته بنا بر یک احتمال تفسیری دیگر، جمله «هذا ما وعد الرحمن وصدق المرسلون»، کلام فرشتگان به کافران است.

آموزه‌ها:

- معاد جسمانی است و بدن‌ها از همین قبرها خارج می‌شوند.
«مِنَ الْأَجْدَاثِ ... يَنْسَلُونَ ... بَعَثْنَا مِنْ مَرْقَدِنَا»
- قیامت، روز حسرت کفار است. «يَا وَيْلَنَا»
- کسانی که در دنیا با تمسخر می‌گفتند: «وَمَا الرَّحْمَنُ؛ رحمان کیست؟» (فرقان، ۶۰) در آخرت با به‌کار بردن همان اسم «الرَّحْمَنُ» برای تخفیف عذاب خود مدد می‌جویند.

إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً
فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾

صیحه واحدی بیش نیست، (فریادی عظیم برمی خیزد) ناگهان همگی نزد ما احضار می شوند! (۵۳)

واژگان:

إِنْ كَانَتْ: نیست مگر.

لَدَيْنَا: نزد ما.

مُحْضَرُونَ: حاضر شدگان.

توضیحات:

در این آیه و آیه بعد ابتدا از وقوع سریع نفخه دوم و زنده شدن انسان ها در یک چشم به هم زدن سخن گفته شده و سپس به برپایی دادگاه عدل الهی و حسابرسی دقیق اعمال انسان ها اشاره شده است.

برپایی سریع محشر: در آیه ۴۹ و در پاسخ منکران معاد از وقوع صیحه آسمانی برای مرگ انسان ها خبر داده بود. در این آیه، بیان می کند که صیحه دوم نیز که برای زنده کردن مردگان است، به سرعت انجام می شود.

آموزه ها:

- قیامت بسیار سریع برپا می شود. (تعبیر به «صیحة» (يك فریاد) و تاکید آن با «واحدة» و سپس تعبیر به «اذا» که در این گونه موارد وقوع ناگهانی چیزی را خبر می دهد، و تعبیر به «هُم جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ» به صورت جمله اسمیه همگی دلیل بر وقوع سریع این مقطع از رستاخیز است.)

فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا

كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾

(و به آنها گفته می شود:) امروز به هیچ کس ذرّه ای ستم نمی شود،
و جز آنچه را عمل می کردید جزا داده نمی شوید! (۵۴)

واژگان:

فَالْيَوْمَ: پس امروز.

لَا تُجْزَوْنَ: جزا داده نمی شوید.

توضیحات:

تجسم اعمال: پس از بیان چگونگی وقوع قیامت، از این آیه به بعد، به کیفیت حسابرسی انسان ها در آن روز اشاره شده و در ابتدا بر نفی ظلم و رعایت عدالت در آن روز تأکید می نماید. یکی از مظاهر عدل الهی در روز قیامت، «تجسم اعمال» است. تجسم اعمال یعنی هر کرداری که انسان انجام می دهد، یک صورت دنیوی دارد که ما آن را مشاهده می کنیم و یک صورت اخروی دارد که هم اکنون در دل و نهاد عمل نهفته است و روز رستاخیز با واقعیت ملکوتی خود جلوه می کند و باعث لذت یا آزار و اندوه فرد می گردد. عبارت «و لَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ؛ جزای شما چیزی نیست؛ جز آنچه عمل کرده اید» نیز بیانگر تجسم اعمال در قیامت است. زیرا کیفر یا پاداش انسان ها را خود اعمال آنان دانسته است؛ نه در مقابل و به خاطر اعمال آن ها. همان گونه که مولوی سروده است: «این جهان کوه است و فعل ما ندا * سوی ما آید نداها را صدا.»

آموزه ها:

– خداوند عادل است و قیامت روز ظهور و جلوه عدل الهی است.

«فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ»

– گناه همین الآن هم زشت و تلخ و بدبو است و اگر حقیقت آن را می دانستیم، هرگز به ظاهر فریبنده آن توجه نمی کردیم.

إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ ﴿٥٥﴾

بهشتیان، امروز به نعمت‌های خدا مشغول و مسرورند. (۵۵)

واژگان:

شُغُلٌ: کار و مشغولیت.

فَاكِهُونَ: متنعم و آسوده خاطر، کسی که فاکهه (میوه و هر چیز لذیذ و خوشایند) در اختیار اوست.

توضیحات:

در آیات پیشین به وقوع حتمی قیامت و برگزاری دادگاه عدل الهی اشاره شد. در این آیات به بررسی احوال مؤمنان در آن روز پرداخته و از لذات و پاداش‌های آنان سخن می‌گوید. آنان در آن روز، به شادمانی و سرور مشغول بوده و هیچ غم و اندوهی ندارند.

حال بهشتیان در قیامت: خداوند در بسیاری از آیات قرآن به مقایسه حال بهشتیان و دوزخیان پرداخته تا انسان‌ها از رهگذر مقایسه این دو گروه، فرجام و عاقبت هر دو مسیر را دیده و در مقصد نهایی اعمال خود تفکر کنند. برخی نعمت‌های بهشتیان، نعمت‌های ظاهری و برخی نعمت‌ها، روحی و معنوی است و قرآن هر دو نوع نعمت را ذکر کرده و حتی در برخی موارد آن را تفصیل نیز داده است. در این جا به نعمت آسایش و آرامش و بهره‌بردن بهشتیان از بزم شادی و سرور خبر داده است.

آموزه‌ها:

- نعمت‌های بهشتی به قدری لذت‌بخش و مفرح هستند که تمام توجه بهشتیان را به خود مشغول ساخته و آنان را از هر غم و اندوه و دغدغه دیگر به دور می‌سازد. «**فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ**»

هُمَّ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلِّ عَلَى الْأَرَائِكِ

مُتَّكِنُونَ ﴿٥٦﴾

آن‌ها و همسرانشان در سایه‌های (قصرها و درختان بهشتی) بر تخت‌ها تکیه زده‌اند. (۵۶)

واژگان:

ظِلَالٍ (جمع ظل): سایه‌ها.

الأرائك (جمع أریكة): تخت‌های مزین.

مُتَّكِنُونَ (مُتَّكَأً): چیزی که به آن تکیه می‌دهند): تکیه‌دهندگان.

توضیحات:

منظور از «ازواج»: مقصود از ازواج در این آیه، یا همسران مؤمن بهشتیان است که در دنیا بودند و یا همسران بهشتی (حورالعین).

آموزه‌ها:

- معاد جسمانی است و بهشتیان لذات جسمانی نیز دارند. «هُمَّ وَ أَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلِّ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَّكِنُونَ»

لَهُمْ فِيهَا فَكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدْعُونَ ﴿٥٧﴾

برای آنها در بهشت میوه بسیار لذت بخشی است، و هر چه بخواهند در اختیار آنان خواهد بود! (۵۷)

واژگان:

فَاكِهَةٌ: میوه.

يَدْعُونَ: طلب می کنند، می خواهند.

توضیحات:

یکی دیگر از نعمت های بهشتیان این است که بهترین میوه ها و هر چه که بخواهند، در اختیارشان است.

وسعت نعمت های بهشت: برخی می پرسند که چرا بهشتی که قرآن توصیف می کند، فقط از سرسبزی و خنکی یا خوردنی های خاص چون خرما و انگور سخن می گوید؛ درحالی که این موارد برای عرب های حجاز - که در خشکی و صحرا زندگی می کردند - لذت بخش بوده است. آیا اگر کسی مثلاً در منطقه سردسیر زندگی کند و همواره آرزو داشته تا به یک منطقه گرمسیر و کویری برود، در بهشت به مراد خود خواهد رسید. پاسخ این سؤال روشن است؛ زیرا قرآن کریم نعمت های بهشتی را برای عموم مردم - که از سرسبزی و خنکی لذت می برند - این گونه توصیف کرده، ولی در کنار آن به طور کلی بر این نکته نیز تأکید نموده که همه اهل بهشت هر چه بخواهند به آنان عطا خواهد شد؛ حتی اگر گرما و مانند آن باشد: «**وَلَهُمْ مَا يَدْعُونَ**»

آموزه ها:

- شایسته نیست که لذات اندک و زودگذر دنیوی را بر لذات پایدار و وصف ناشدنی بهشت ترجیح دهیم. خداوند در قرآن درباره نعمت بهشتیان می فرماید: « و در آن (بهشت) آنچه دل ها می خواهد و چشم ها از آن لذت می برد، موجود است » (زخرف، ۷۱)

سَلَامٌ قَوْلًا مِّن رَّبِّ رَحِيمٍ

بر آنها سلام (و درود الهی) است؛ این سخنی است از سوی پروردگاری مهربان! (۵۸)

واژگان:

سَلَامٌ: درود و تحیت (در اصل به معنای کنار بودن از هر عیب و آفت است. منظور از سلام بندگان به یکدیگر نیز آرزوی دوری آنان از آفت و نقص است.)

توضیحات:

اما از همه نعمت‌های بهشتی بالاتر، این است که آنان مفتخر به خطاب «سلام» و درود بلاواسطه از سوی پروردگار مهربان خود می‌شوند؛ سلامی که عظمت آن را نمی‌توان وصف نمود و بی‌واسطه و مستقیم از روزه رحمت خاص پروردگار نصیبشان می‌گردد.

مواهب معنوی پروردگار: مهم‌تر از نعمت‌های مادی و لذات جسمانی در بهشت، لذت‌های روحانی و مواهب معنوی پروردگار به بهشتیان است. رضایت پروردگار و خطاب کریمانه و رحیمانه او به اهل بهشت و امنیت و صفایی که اهل جنت هر لحظه از سوی یکدیگر و فرشتگان و ... دریافت می‌کنند، فرح و شادی آنان را دوچندان می‌سازد. توضیح آنکه بسیاری از خوشی‌های دنیا آمیخته به نوعی اضطراب و نگرانی ناشی از تمام شدن خوشی است، ولی بهشتیان همواره آسوده خاطر هستند که تا ابد از مواهب و عطایای خداوند بهره‌مند خواهند بود.

آموزه‌ها:

- در بهشت از هر سو سلام است. فرشتگان سلام می‌کنند. (رعد، ۲۴) اهل بهشت نیز به یکدیگر سلام می‌کنند. (یونس، ۱۰) و از همه مهم‌تر، خدا به آنان سلام می‌کند: «سَلَامٌ قَوْلًا مِّن رَّبِّ

رَحِيمٍ»

وَأَمْتَرُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٩﴾

(و به آنها می‌گویند:) جدا شوید امروز ای گنهکاران! (۵۹)

واژگان:

المُجْرِمُونَ: گناه‌کاران.

أَمْتَرُوا (تمییز: جدا کردن): جدا شوید.

توضیحات:

پس از ذکر حال بهشتیان در قیامت، در این آیات به بیان حال گروه دیگر مردم پرداخته و به برخی مجازات‌ها و تحقیرهای آن روزشان اشاره می‌کند؛ روزی که به آنان خطاب می‌شود صف خود را از مؤمنان جدا ساخته و در چهره اصلی خود ظاهر شوند.

روز جدایی مؤمنان و گناه‌کاران: یکی از نام‌های روز قیامت «يَوْمَ الْفَصْلِ» است که در آیات زیادی به آن اشاره شده است. (دخان، ۴۰ / مرسلات، ۱۴ و ۳۸ و ...) در این جا نیز خداوند از خطاب خود به مجرمان برای جدا شدن از صف مؤمنان سخن می‌گوید. این همان وعده‌ای بود که خداوند در دنیا به همگان داده بود که: «أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ؟ آیا کسانی را که ایمان آورده و عمل صالح انجام داده‌اند، هم چون مفسدان در زمین قرار دهیم؟ یا پرهیزگاران را هم طراز بدکاران [قرار می‌دهیم]؟!» (صاد، ۲۸) شاید هیچ عذابی بالاتر از این نباشد که انسان مجبور شود تا صف خود را از کسانی که یک عمر خودش را شبیه آنان می‌دانست، جدا ساخته و در مقابل دید همگان شرم‌منده گردد.

آموزه‌ها:

- قیامت روز فیصله و جدایی مؤمنان و کافران است. «وَأَمْتَرُوا الْيَوْمَ»

الْمَ أَعْهَدَ إِلَيْكُمْ يَبْنَىٰ آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا

الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٦٠﴾

آیا با شما عهد نکردم ای فرزندان آدم که شیطان را نپرستید، که او برای شما دشمن آشکاری است؟! (۶۰)

واژگان:

الْمَ أَعْهَدَ: آیا عهد نبستم.

توضیحات:

در این آیه، خداوند مجرمان را ملامت نموده و به آنان خطاب می‌کند: «آیا با شما عهد نکردم که از شیطان پیروی نکنید؛ چراکه دشمن آشکار شماست.»

مراد از عهد با شیطان و عبادت وی: مراد از این عهد، همان پیمان فطری الهی است که با دعوت انبیاء و تأکید بر آن محکم نیز شد. مقصود از عبادت شیطان، همان اطاعت اوست؛ زیرا نشانه پرستش یک فرد، اطاعت و پیروی از دستورات اوست و کسی که از وسوسه های شیطان پیروی نماید، در حقیقت او را عبادت نموده است. امام جواد علیه السلام می‌فرماید: «مَنْ أَصْغَىٰ إِلَىٰ نَاطِقٍ فَقَدْ عَبَدَهُ؛ کسی که به سخن دیگری گوش داده [و از آن پیروی کند] در حقیقت او را عبادت کرده است.»

آموزه‌ها:

– خداوند حجت‌های خود بر بندگان را تمام کرده است: حجت باطنی (عقل) و حجت ظاهری (وحی). به همین دلیل، در روز قیامت احتجاج کرده و همه مجرمان را مؤاخذه می‌کند که چرا به پیمان فطری و دینی خود عمل نکردند؟ و آنان نیز پاسخی درخور ندارند.

– شیطان پدر شما را فریب داد و شما فرزندان کسی هستید که اطاعت شیطان کرد. «یا بَنَىٰ آدَمَ ... لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ»

وَإِنْ أَعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾

و اینکه مرا بپرستید که راه مستقیم این است؟! (۶۱)

واژگان:

صِرَاط: راه بزرگ و همواری که کجی و انحراف نداشته باشد. تفاوت آن با «سبیل» این است که صراط به بزرگراه گفته می‌شود، ولی سبیل به راه‌های فرعی که به بزرگراه منتهی می‌شود. صراط در قرآن همیشه به صورت مفرد به کار رفته است.

توضیحات:

این آیات ادامه خطاب خداوند با مجرمان است. خداوند در ابتدا آنان را توبیخ نمود که چرا به عهد خود پایبند نبوده‌اند. این عهد شامل چند بخش بود که بخش اول، پیروی نکردن از شیطان و بخش دوم، عبادت پروردگار می‌باشد.

توحید در عبادت و اطاعت: همان‌گونه که گفتیم، مفاد پیمان خداوند با بندگان «توحید در عبادت و اطاعت» بود؛ به این معنا که آنان فقط خداوند را پرستش کرده و فقط از او اطاعت کنند و این معنای دقیق پیمودن «صراط مستقیم» است.

آموزه‌ها:

آینه شو جمال پری طلعتان طلب

جاروب کن خانه را سپس میهمان طلب

اول «**أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ**» سپس «**وَإِنْ أَعْبُدُونِي**» -- صراط مستقیم یکی است و آن در پرتو اطاعت از خداوند حاصل می‌شود. اعتقاد به «پلورالیزم: تکثرگرایی دینی» و اینکه همه اهل نجات و حق هستند، با آموزه‌های قرآن سازگار نیست. «**هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ**»

وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِيلاً كَثِيراً أَفَلَمْ

تَكُونُوا تَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾

او گروه زیادی از شما را گمراه کرد، آیا اندیشه نکردید؟! (۶۲)

واژگان:

أَضَلَّ (ضلال: گمراهی): گمراه ساخت.

جِيلاً: در اینجا به معنای جماعت و گروه است. (به معنای فطرت و سرشتی که انسان بر آن خلق شده است، نیز می‌آید).

توضیحات:

دشمن قسم خورده! در سرتاسر قرآن کریم هشدارهای خداوند نسبت به دشمنی شیطان با انسان هویداست. شیطان در همان ابتدای خلقت انسان - به واسطه حسدورزی و غرور و تکبرش - از سجده به آدم عَلَيْهِ السَّلَام سرباز زد و پس از آنکه خداوند او را از مقام عرشى اش بیرون ساخت، عَلم دشمنی با انسان را برافراشت و به ذات اقدس الهی و عزت بی‌پایان او سوگند خورد که نسل آدم را از راه راست منحرف کرده و گمراه می‌کند: «صاد، ۸۲ / اعراف، ۱۶ / اسراء، ۶۲ و ...». شاید در نگاه اول، این تهدید از سوی شیطان برای ما بی‌اهمیت باشد، اما وقتی که بدانیم او چه قدرت و شناختی از انسان دارد و به همراه خیل سپاهیان و لشگرش چه راه‌هایی برای فریب ما در نظر گرفته، بیم و هراس سراسر وجود ما را خواهد گرفت. کافی است مختصر تأملی در آیات مربوط به شیطان و راه‌های فریب او داشته باشید تا به اوج قدرت او پی ببرید. البته خداوند، مؤمنان را از این خطر در امان داشته و به همه سفارش کرده که برای درمان ماندن از تیرهای نامرئی شیطان به پناه‌گاه امن او رفته و به قدرتی مافوق قدرت شیطان متوسل شوند: **﴿وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ﴾** (اعراف، ۲۰۰)

آیا نباید در دشمنی شیطان و راه‌های نفوذ او اندیشه کرد؟! آیا شایسته است که دشمنی این چنین ماهر و کاربلد را آزاد گذاشته و از خطر او نهراسیم؟! **«أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ»**

هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٦٣﴾ أَصْلَوْهَا

الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٦٤﴾

این همان دوزخی است که به شما وعده داده می‌شد! (۶۳) امروز
به خاطر کفری که داشتید وارد آن شوید! (۶۴)

واژگان:

تُوَعِدُونَ: وعده داده می‌شود.

أَصْلَوْهَا: وارد آن شوید، همراه آن گردید.

توضیحات:

سلام و درود در مقابل لعن و نفرین: در آیات گذشته گفتیم که مهم ترین نعمت بهشتیان این است که پروردگارشان پیوسته آنان را با تکریم خطاب کرده و سخنی سراسر رحمت و خیرخواهی به آنان می‌گوید: «سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ» در این آیات حالت مقابل آن برای اهل دوزخ ذکر می‌شود. آنان - که خود رنج عذاب را می‌چشند - عذابی دیگر بر آنان افزوده می‌گردد و آن خطاب های اهانت آمیز از سوی پروردگار و فرشتگان است. برخی از این خطاب ها در قرآن این گونه است: «قَالَ أَحْسَبُ فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُون؛ [خداوند به اهل دوزخ می‌گوید] ذلیلانه در آنجا ساکت و دور گردید و هرگز با من سخن نگویند.» (مؤمنون، ۱۰۸) «ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيم؛ [فرشتگان با تمسخر به دوزخیان می‌گویند: عذاب خداوند را] بچش که تو همان انسان قدرت مند و گرامی هستی!» (دخان، ۴۹) جالب آنکه اهل دوزخ به یکدیگر نیز رحم نمی‌کنند و پیوسته همدیگر را لعن و نفرین می‌کنند: «كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعْنَتْ أُخْتَهَا؛ هر زمان که گروهی وارد می‌شوند، گروه دیگر را لعن می‌کنند.» (اعراف، ۳۸)

آموزه‌ها:

- هر که بدی کرد و به بد یار شد * هم به بد خویش گرفتار شد.

الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ
وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٦٥﴾

امروز بر دهانشان مُهر می‌نهم، و دست‌هایشان با ما سخن می‌گویند و پاهایشان کارهایی را که انجام می‌دادند شهادت می‌دهند! (۶۵)

واژگان:

نَخْتِمُ (ختم: مهر زدن): مهر می‌زنیم.
تُكَلِّمُنَا: با ما سخن می‌گوید. (تکلیم و تکلم هر دو بمعنی سخن گفتن است.)

توضیحات:

در ادامه بیان عذاب اهل دوزخ، در این آیات خداوند به شهادت اعضای بدن گناهکار بر علیه او پرداخته و سپس در آیات بعد، به اعطای فرصت و نعمت به کافران برای جستجوی راه خیر اشاره کرده است.

گواهی اعضای بدن انسان: در روز قیامت، دادگاه عدل الهی گواهان بسیاری دارد که مهم‌ترین آن‌ها فرشتگان کاتب اعمال، پیامبران و اولیای الهی و زمین و ... هستند. افزون بر همه این شاهدان، اعضای بدن خود انسان نیز در آن روز به امر خداوند سخن گفته و حقایق را - حتی اگر به ضرر خودشان باشد - آشکار می‌سازند. بدین‌سان، راهی برای انکار و عذر آوردن و یا حتی جدال وجود ندارد. بنده در آن هنگام تعجب کرده و با شگفتی به اعضای بدن خود می‌گوید: «چرا بر علیه ما شهادت می‌دهید؟!» اعضای بدن او در پاسخ می‌گویند: «ما را خداوند به سخن آورده است.» (فصلت، ۲۱)

آموزه‌ها:

- قوی‌ترین دادگاه در قیامت است؛ زیرا هم مجرم و هم شاهد یکی است. «تَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ»

وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا

الصِّرَاطَ فَأَنَّى يُبْصِرُونَ ﴿٦٦﴾

و اگر بخواهیم چشمانشان را محو کنیم؛ سپس برای عبور از راه، می‌خواهند بریکدیگر پیشی بگیرند، اما چگونه می‌توانند ببینند؟! (۶۶)

واژگان:

لَطَمَسْنَا (طمس: محو کردن یا محو شدن کلی): محو کردیم، نور چشم آنان را از بین بردیم.

أَعْيُنِهِمْ (أعین: جمع عین): چشمانشان.

فَاسْتَبَقُوا (سبق: پیش افتادن در راه): بریکدیگر پیشی گرفتند.

الصِّرَاطُ: راه روشن، وسیع و همواری که به هیچ طرف انحراف ندارد.

أَنَّى: از کجا، چگونه.

يُبْصِرُونَ (بَصَرَ: بینایی چشم): می‌بینند.

توضیحات:

سنت خداوند در آزادی انسان‌ها: در آیه پیشین به مجازات کافران در آخرت اشاره شد. در این آیه، بیان می‌فرماید که اگر ما می‌خواستیم، می‌توانستیم در همان دنیا نیز آنان را مجازات نماییم؛ به این صورت که نور دیدگان ایشان را به کلی از بین می‌بردیم تا تشخیص راه صحیح را به کلی از دست بدهند، ولی سنت خداوند این است که هم چنان به آنان فرصت بدهد تا شاید از قوای ادراکی خود در راه دیدن و شنیدن آموزه‌های الهی استفاده کنند.

آموزه‌ها:

- هیچ گناهکاری نباید خود را از عذاب ناگهانی خداوند در امان بداند؛ چراکه:

لطف حق با تو مداراها کند * چون که از حد بگذرد رسوا کند.

وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا

أَسْتَطَعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾

و اگر بخواهیم آنها را در جای خود مسخ می‌کنیم (و به مجسمه‌هایی بی‌روح مبدل می‌سازیم) تا نتوانند راه خود را ادامه دهند یا به عقب برگردند! (۶۷)

واژگان:

لَمَسَخْنَاهُمْ (مَسَخ: تغییر و تبدیل صورت به شکل دیگر): آنان را مسخ می‌کنیم.

مَكَانَتِهِمْ: جایگاه و مکانشان.

فَمَا اسْتَطَاعُوا: پس نخواهند توانست.

مُضِيًّا: رفتن. (متضاد برگشتن است.)

توضیحات:

جلوه دیگر مهلت پروردگان: در آیه قبل گفته شد که خداوند اگر می‌خواست تکلیف کافران را در همین دنیا یکسره می‌کرد و به کلی فرصت درک حقایق را از آنان می‌گرفت. در این آیه بیان می‌شود که اگر خدا می‌خواست آنان را در جایشان طوری مسخ می‌کرد که نه توان آن داشته باشند که به سمت جلو قدم بردارند و نه به عقب باز پس گردند. پس کافران باید از نعمت و مهلت خداوند در دنیا استفاده کرده و حقایق عالم را درک کنند.

آموزه‌ها:

- نباید از خوشی و رفاه کافران و ستمگران تعجب کرد و انتظار داشت خدا بلافاصله بساط ظلم را برچیند؛ زیرا خداوند خودش در قرآن از مهلت به آنان به خاطر مصالح مختلفی یاد کرده است.

وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ

أَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٨﴾

هر کس را طول عمر دهیم، در آفرینش واژگونه‌اش می‌کنیم (و به ناتوانی کودکی باز می‌گردانیم)؛ آیا اندیشه نمی‌کنند؟! (۶۸)

واژگان:

نُعَمِّرُهُ (تعمیر: اعطاء عمر و زندگی): عمر عطا می‌کنیم.
نُنَكِّسُهُ (نکس: وارونه کردن): او را وارونه می‌کنیم. (**نُنَكِّسُهُ فِي الْخَلْقِ**: او را کاملاً پیر و از کار افتاده می‌کنیم؛ انگار همه چیزش وارونه شده است.)

توضیحات:

نمونه دگرگونی خلقت: در دو آیه گذشته، کفار تهدید شدند که اگر خدا بخواهد در همین دنیا وضع خلقت آنان را دگرگون ساخته و آنان را مسخ می‌نماید. در این آیه به بیان نمونه‌ای از قدرت پروردگار در دگرگونی خلقت می‌پردازد و در حقیقت بیان می‌کند که نشانه قدرت خداوند بر اینکه می‌تواند چشم کفار را از آن‌ها بگیرد و یا آنان را مسخ نماید، این است که مجاری ادراکی انسان را در روزگار پیری‌اش تغییر می‌دهد و او را از توانمندی به ناتوانی و از تازگی به فرسودگی می‌برد؛ گویا خلقتش وارونه شده و به دوران کودکی برگشته است.

آموزه‌ها:

- قدر جوانی را بدانیم. «نشاط جوانی ز پیری مجوی!»
 در سنین پیری، هم سلامت گرفته می‌شود و بدن ضعیف می‌شود:
«اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً» (روم، ۵۴) و هم توانایی علمی **«وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْدَلِ الْعُمْرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا»** (نحل، ۷۰)

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ، إِنْ هُوَ إِلَّا

ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُّبِينٌ ﴿٦٩﴾

ما هرگز شعر به او [پیامبر] نیاموختیم، و شایسته او نیست (شاعر باشد)؛ این (کتاب آسمانی) فقط ذکر و قرآن مبین است! (۶۹)

واژگان:

ما عَلَّمْنَاهُ: ما به او نیاموختیم.

ما يَنْبَغِي: شایسته و سزا نیست.

توضیحات:

موضوع سخن در این آیات، دفاع از ساحت پیامبر اکرم ﷺ در برابر تهمت های ناروا به ایشان و بیان حق بودن قرآن کریم است.

قرآن شعر نیست: یکی از تهمت ها به رسول گرامی اسلام ﷺ این بود که وی را فردی شاعر و ادیب دانسته و قرآن را مشتی جملات موزون و ادیبانه تصور می کردند. در این آیه، به دفاع از پیامبر ﷺ پرداخته و به اتهام کفار نسبت به وی پاسخ می دهد. خداوند شعر و شاعری را از وجود پیامبر ﷺ نفی نموده و ساحت مقدس وی را از آن مبرا دانسته است. تفاوت قرآن با شعر شاعران در این است که خمیرمایه اصلی اشعار، تخیل و اوهام است و شعر بر خاسته از عواطف و احساسات است. از این رو، ممکن است آمیخته با اغراق باشد، ولی قرآن سراسر حکمت و هدایت است و جز وسیله ای برای یادآوری و تذکر نیست.

آموزه ها:

– قرآن، کلامی روشن و قابل فهم و استدلال و مایه یاد خداست.

«ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُّبِينٌ»

لِيُنذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى

الْكَافِرِينَ ﴿٧٠﴾

تا افرادی را که زنده‌اند بیم دهد (و بر کافران اتمام حجت شود) و فرمان عذاب بر آنان مسلم گردد! (۷۰)

واژگان:

يَحِقُّ: ثابت و لازم شود.

توضیحات:

حیات و مرگ قرآنی: در این آیه هدف از نزول قرآن، این چنین بیان می‌شود که آنان که قلبی زنده و بیدار دارند، به وسیله آن بیم داده شوند و نیز حجت بر کافران تمام شود. از تقابل دو عبارت «**مَنْ كَانَ حَيًّا**» درباره مؤمنان و عبارت «**يَحِقُّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ**» درباره کافران فهمیده می‌شود که قرآن کافران را مرده می‌داند. این مطلب در آیات بسیار دیگری بیان شده است. (روم، ۵۲ / انعام، ۳۶ / انعام، ۱۲۲ و ...) در حقیقت، حیات و مرگ از نظر قرآن با معنای عرفی که ما می‌دانیم تفاوت دارد. قرآن حیات را به درک حقایق عالم و پیروی از هدایت انبیاء دانسته و مرگ را به دوری از آن. به همین دلیل، برخی زنده‌نماها از نظر قرآن مرده‌اند: «**إِنَّكَ لَا تَسْمَعُ الْمَوْتَى**» (نمل، ۸۰) و برخی مرده‌نماها زنده معرفی می‌شوند: «**وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ**» (آل عمران، ۱۶۹) این آیه نیز از آیاتی است که حیات را به زنده بودن قلب و پذیرش دعوت الهی تفسیر نموده و در حقیقت میان حیات و مرگ قرآنی با حیات و مرگ طبیعی (نباتی) تفاوت قائل می‌شود.

آموزه‌ها:

- نشانه‌ی زنده دلی، پذیرش هشدارهای قرآن است. «**لِيُنذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا**»

أَوْلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَمًا

فَهُمْ لَهَا مَلَائِكُونَ ﴿٧١﴾

آیا ندیدند که از آنچه با قدرت خود به عمل آورده‌ایم چهارپایانی
برای آنان آفریدیم که آنان مالک آن هستند؟! (۷۱)

واژگان: **أَنْعَمًا** (جمع نَعَم): چهارپایان.

توضیحات:

در این آیات بار دیگر، موضوع سخن به بررسی نشانه‌های قدرت
پروردگار و ایجاد زمینه باور به معاد در مشرکان بازگشته است.

مشاهده آیات آفاقی: قرآن در میان راه‌های خداشناسی بیش از
همه بر مشاهده نعمت‌ها و نشانه‌های خدا در جهان آفرینش و
بررسی نظم و هماهنگی و هدفدار بودن خلقت موجودات تأکید
کرده است. در سرتاسر قرآن کمتر صفحه‌ای پیدا می‌شود که در آن
یک آیه یا چند آیه به ذکر نشانه‌های خداوند در محیط پیرامونی
نپرداخته باشد. این به خاطر آن است که ساده‌ترین و اثربخش
ترین استدلال برای اثبات خداوند، از همین راه است؛ زیرا علاوه
بر برهانی بودن، اثرات تربیتی چون شکرگزاری و پی بردن به
قدرت خداوند و ... را نیز در بردارد: «سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَ فِي
أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ؛ به زودی نشانه‌های خود را
در اطراف جهان و در درون جانشان به آنها نشان می‌دهیم تا برای
آنان آشکار گردد که او حق است» (فصلت، ۵۳)

آموزه‌ها:

- وقتی آفرینش جهان هدفدار است و همه چیز برای انسان مسخر
گردیده است: «وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ» - یا به طور کلی، «هُوَ الَّذِي خَلَقَ
لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا» (بقره، ۲۹) - آیا معقول است که انسان
برای هیچ خلق شده باشد؟! «أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا»
(مؤمنون، ۱۱۵)

وَدَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾

و آن‌ها را رام ایشان ساختیم، هم مرکب آنان از آن است و هم از آن تغذیه می‌کنند؛ (۷۲)

واژگان:

دَلَّلْنَاهَا (تذلیل: رام کردن): آنها را رام کردیم.
رَكُوبُهُمْ (مصدر به معنای مفعول): چیزی که بر آن سوار شوند.

توضیحات:

نعمت چهارپایان: یکی از نعمت‌های بزرگ خداوند بر بشر، نعمت چهارپایان است. خداوند به‌گونه‌ای زمام این حیوانات قدرت مند و قوی هیکل را در اختیار انسان قرار داده و آنان رام ساخته که زمینه برای رفع نیازهای متنوع بشر فراهم شود؛ نیازهایی چون وسیله حمل و نقل خوب و رهوار، غذای لذیذ و مقوی، استفاده از منافع دیگر از قبیل پوست، پشم، کرک، شیر و نیز بهره‌وری آنان در کارهای کشاورزی و آبیاری و ...

آموزه‌ها:

- همه از بهر تو سرگشته و فرمان بردار

شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبری

وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾

و برای آنان بهره‌های دیگری در آن (حیوانات) است و نوشیدنی‌هایی گوارا؛ آیا با این حال شکرگزاری نمی‌کنند؟! (۷۳)

واژگان:

مَنَافِعُ (جمع مَنَفَعَة): هر نوع بهره‌ای که از چیزی برده می‌شود.
مَشَارِبُ (جمع مَشْرَب): نوشیدنی‌ها. (مَشْرَب مصدر میمی به معنای مشروب است.)

توضیحات:

در این آیات فواید دیگر خلقت چهارپایان ذکر شده و از ناسپاسی و شرک برخی انسان‌ها اظهار شگفتی می‌شود.
ناسپاسی مشرکان: روشن است که وفور نعمت‌های پروردگار نشانه لطف و رأفت وی بر بندگان و زمینه‌ساز شکرگذاری و عبودیت آنان است. هماهنگی و نظم موجود در آفرینش، هر عاقلی را برای پذیرش یگانه بودن امر تدبیر در عالم قانع می‌سازد، ولی مشرکان با ناسپاسی تمام به ربوبیت خدایان دروغین دیگر اعتقاد آورده و گمان نموده‌اند به وسیله آنان در امورشان یاری خواهند شد.

آموزه‌ها:

– این همه نعمت برای این است که نعمت‌دهنده حقیقی خود را بشناسیم و او را عبادت کنیم؛ ضمن اینکه شکر نعمت، سبب افزایش آن می‌شود:

خردمند طبعان منت شناس * بدوزند نعمت به میخ سپاس

وَآتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ إِهْلَهُةً لَعَلَّهُمْ

يُنصَرُونَ ﴿٧٤﴾

آنان غیر از خدا معبودانی برای خویش برگزیدند به این امید که یاری شوند! (۷۴)

واژگان:

آتَّخَذُوا: گرفتن همراه با قبول و رضایت.

إِهْلَهُةً (جمع إله): معبودها.

يُنصَرُونَ: یاری شوند.

توضیحات:

امید مشرکان به معبودهای ناتوان: متأسفانه با وجود مشاهده قدرت بی انتهای پروردگار و آثار یکتایی او در عالم، مشرکان باز ربوبیت و تدبیر خداوند را زیر سؤال برده و برای رفع نیازهای زندگی خود به پرستش بت‌ها و معبودهای دروغین روی آوردند. آنان خالقیت خداوند را قبول داشتند، ولی گمان می‌کردند که برای تدبیر عالم، خداوند واسطه‌هایی - چون فرشتگان و بت‌ها - قرار داده که هر کدام در امور خود مستقل هستند و دیگر نیازی به اذن خدا ندارند. بنابراین با پرستش بت‌ها به دنبال جلب رضایت آنان بودند. قرآن این تصور باطل را محکوم کرده و تصریح می‌کند که بت‌ها نمی‌توانند هیچ کمکی به مشرکان کنند.

آموزه‌ها:

- شکر فقط زبانی نیست؛ بلکه مهم این است که شکر عملی باشد؛ یعنی نعمت‌های خداوند به عبادت و پرستش او منتهی شود. به همین دلیل، شرک و بت پرستی مصداق ناسپاسی شمرده شده است. «**أَفَلَا يَشْكُرُونَ (۷۳) وَآتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ إِهْلَهُةً**»

لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ

مُحَضَّرُونَ ﴿٧٥﴾

ولی آنها قادر به یاری ایشان نیستند، و این (عبادت‌کنندگان در قیامت) لشکری برای آنها خواهند بود که در آتش دوزخ احضار می‌شوند! (۷۵)

واژگان:

لَا يَسْتَطِيعُونَ: نمی‌توانند، قادر نیستند.

نَصْرَهُمْ: یاری کردن آنان.

جُنْدٌ: سپاه و لشکر. **مُحَضَّرُونَ:** حاضرشدگان.

توضیحات:

خداوند به پندار باطل مشرکان در یاری‌رسانی بت‌ها پاسخ می‌دهد که بت‌ها قادر به نصرت و یاری عبادت‌کنندگان خویش نیستند. بلکه این مشرکان در قیامت لشکر معبودهای دروغین خود خواهند بود و به همراه آنان در آتش دوزخ حضور می‌یابند.

شرک پنهان در زندگی‌ها: اگرچه موضوع سخن در این آیات، مشرکان مکه و بت‌پرست‌ها هستند، ولی روشن است که شرک فقط در مصداق بت‌پرستی منحصر نمی‌شود. به عبارت دیگر، هر کس که غیر خدا را در این جهان مؤثر دانسته و گمان کند که چیزی می‌تواند - مستقلاً و جدای از پروردگار عالم - در زندگی او تأثیرگذار باشد، اسیر نوعی شرک است؛ مثلاً کسی که به گمانش پول حلال مشکلات است؛ یا رضایت فلان فرد مهم، در زیادی و کمی رزق و روزیش تأثیرگذار است؛ یا پارتی و رابطه کار انسان را جلو می‌برد و ... نیز، باید به این بیندیشد که اختیار عالم به دست خداست و هیچ کس جز به اذن و مشیت او کاره‌ای نیست: «بِيَدِكَ

الْحَيْزِرُ؛ خیر تنها به دست تو است.» (آل عمران، ۲۶)

فَلَا يَحْزُنُكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ

وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾

پس سخنانشان تو را غمگین نسازد، ما آنچه را پنهان می‌دارند و آنچه را آشکار می‌کنند می‌دانیم! (۷۶)

واژگان:

فَلَا يَحْزُنُكَ: تو را ناراحت و نگران نکند.

يُسِرُّونَ: پنهان می‌کنند.

يُعْلِنُونَ: آشکار می‌کنند.

توضیحات:

حمایت از پیامبر ﷺ: این آیه به جهت دلداری به پیامبر ﷺ است و در آن به وی خطاب می‌شود که از سخنان و تهمت‌های مشرکان محزون نگردد؛ زیرا خداوند به نهان و آشکار آنان آگاه بوده و از کار ایشان غافل نمی‌باشد.

آموزه‌ها:

- تهدیدها و طعنه‌ها نباید مؤمنان را از هدفشان باز دارد. «**فَلَا يَحْزُنُكَ قَوْلُهُمْ**»

- توجه به علم و آگاهی خداوند، بهترین وسیله آرامش برای مؤمن و تهدید برای منحرف است. «**نَعْلَمُ**»

أَوْلَمَّ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ

مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴿٧٧﴾

آیا انسان نمی‌داند که ما او را از نطفه‌ای بی‌ارزش آفریدیم؟! و او (چنان صاحب قدرت و شعور و نطق شد که) به مخاصمه آشکار (با ما) برخاست! (۷۷)

واژگان:

خَصِيمٌ (خَصْم: دشمن): کسی که زیاد دشمنی می‌کند.
مُبِينٌ: آشکار و روشن.

توضیحات:

آیات پایانی سوره یس به بحث معاد و پاسخ قاطع به منکران آن اختصاص دارد.

دشمنی آشکار با خدا: خداوند برای پاسخ به شبهه منکران معاد، در ابتدا، به خلقت نخستین آن‌ها اشاره کرده و از دشمنی آنان با خالق خود اظهار شگفتی می‌کند؛ زیرا انسان زمانی نطفه‌ای بیش نبود و در پرتو رحمت و قدرت پروردگارش بود که مراحل تکامل و رشد را طی کرد. چگونه است که همان انسان به یکباره، گذشته خویش را فراموش کرده و به قدرت خود می‌بالد و آشکارا و بی‌پروا با خالق خویش دشمنی می‌کند؟!

آموزه‌ها:

- اگر انسان به یاد ضعف و حقارت خود باشد، هرگز گردن‌کشی نمی‌کند. «**أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ**» آری! انسانی که وجودش از پست‌ترین و حقیرترین چیز شکل یافته و صد سال پیش نه اسمی از او بود و نه در ذهن کسی بود، چگونه در مقابل قادر متعال ازلی و ابدی می‌ایستد؟ «**أَلَمْ يَكْ نُطْفَةٌ مِنْ مَتْنِي يُنِي**» (قیامت، ۳۷) «**هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَذْكُوراً**» (انسان، ۱)

وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ، قَالَ مَنْ يُحْيِي

الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾

و برای ما مثالی زد و آفرینش خود را فراموش کرد و گفت: «چه کسی این استخوانها را زنده می‌کند در حالی که پوسیده است؟!» (۷۸)

واژگان:

يُحْيِي: زنده می‌کند.

الْعِظَام (جمع عَظْم): استخوان‌ها.

رَمِيم: پوسیده و کهنه شده.

توضیحات:

شأن نزول: در این آیه، یکی از نمونه‌های دشمنی و مجادله انسان با پروردگار بیان می‌شود. شأن نزول آیه این چنین است که یکی از مشرکان - به نام «أبِي بِنْدَةَ بْنِ خَلْفٍ» - استخوان جمجمه پوسیده‌ای را از قبرستان برداشت و با شادی و غرور نزد پیامبر اکرم ﷺ آمد. سپس استخوان را در برابر آن حضرت خرد کرده و بر زمین ریخت و با تمسخر و استهزاء گفت: «تو که به معاد و رستاخیز انسان‌ها ایمان داری و معتقدی که انسان‌ها پس از مرگ دوباره زنده می‌شوند، بگو ببینم چه کسی این استخوان‌های پوسیده را زنده می‌کند؟ مگر می‌شود این استخوان پوسیده و کهنه که به راحتی خرد شد، دوباره جان گرفته و بر روی آن گوشت تازه بروید و صاحبش را پیدا کرده و در بدن او دربیاید؟!» این آیات در پاسخ این شبهه و سؤال نازل شد.

آموزه‌ها:

- پاسخ شبهه را در ضمن بیان آن، به صورت اجمالی بدهیم تا شبهه در اذهان رسوخ نکند. «وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا - وَنَسِيَ خَلْقَهُ - قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ»

قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ

وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾

بگو: «همان کسی آن را زنده می‌کند که نخستین بار آن را آفرید؛ و او به هر مخلوقی داناست!» (۷۹)

واژگان:

يُحْيِيهَا: زنده می‌کند، حیات می‌بخشد.

أَنشَأَهَا: آن را به وجود آورد. **أَوَّلَ مَرَّةٍ:** بار اول، مرتبه نخست.

توضیحات:

در این آیات پاسخ قاطعی به شبهه منکر معاد - که در آیات قبل بیان شد - داده می‌شود.

پاسخ قاطع به انکار معاد: خداوند در این آیات با برهانی قاطع و گویا، آن منکر معاد را گیج و مبهوت ساخت و گفت: «بگو: همان کسی آن استخوان‌های پوسیده را زنده می‌کند که آن را از هیچ خلق کرد و از عدم به دایره وجود آورد. «ابو بن خلف» با شنیدن این جواب، حیرت زده و مبهوت شد و از سخن باز ایستاد. گفتنی است بخش اول آیه، تبیین می‌کند که وقتی خدا، انسان و استخوان‌های او را قبل از خلقت نخستین، به وجود آورده است، دیگر چه استبعادی دارد که بعد از پوسیدن استخوان‌ها، آن را یکبار دیگر زنده نماید. بخش دوم آیه نیز، این نکته را روشن می‌سازد که علم خداوند به کیفیت آفرینش و اجزاء مخلوق در بار اول و دوم تغییر نکرده و بر این اساس، دلیلی بر انکار معاد یا تردید در آن وجود ندارد. به عبارت دیگر، معاد به دو چیز نیاز دارد: علم خدا و قدرتیش و هر دو ویژگی نیز در خداوند وجود دارد: «أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنَّنَا نَجْمَعُ عِظَامَهُ بَلَىٰ قَادِرِينَ عَلَىٰ أَنْ نَسْوِيَ بَنَانَهُ» (قیامت، آیات ۳ و ۴)

آموزه‌ها:

- معاد جسمانی است. «بِخِي الْعِظَامِ» «قُلْ يُحْيِيهَا»

الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا
 أَنْتُمْ مِّنْهُ تُوقِدُونَ ﴿٨٠﴾

همان کسی که برای شما از درخت سبز، آتش آفرید و شما بوسیله آن، آتش می‌افروزید! (۸۰)

واژگان:

نارًا: آتش.

الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ: درخت سبز.

تُوقِدُونَ (وَقَدَ: برافروختن آتش): آتش می‌افروزید.

توضیحات:

فنا و حیات در موجودات طبیعت: نمونه دیگری از زنده شدن مردگان این است که در دل چوب درختان تر و تازه، قابلیت آتش افروزی قرار داده است. آری! همان طور که خداوند از درخت تر، آتش بیرون می‌آورد، از خاک مرده نیز می‌تواند انسان زنده به وجود آورد. بسیاری از مفسران، این آیه را اشاره به دو نوع درخت در حجاز به نام‌های «مَرخ» و «عَفار» دانسته‌اند که اگر دومی را در پائین گذاشته و اولی را بر آن بسایند، سریع آتش می‌گیرد.

آموزه‌ها:

- معاد از نظر عقلی برای مشرکان هم غیرقابل انکار بود. مهم‌ترین دلیل انکار معاد از سوی آن‌ها، تردید درباره قدرت پروردگار بود. به همین دلیل، در قرآن برای اثبات معاد و رفع استبعاد مشرکان، بیشتر بر ارائه نمونه‌های عینی از قدرت خداوند تأکید شده است. - خداوند جمع میان اضداد می‌کند، آب و آتش را در کنار هم قرار داده است: «مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا»

أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
بِقَدِيرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ
الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ



آیا کسی که آسمان‌ها و زمین را آفرید، نمی‌تواند همانند آنان [انسان‌های خاک‌شده] را بیافریند؟! آری (می‌تواند)، و او آفریدگار داناست! (۸۱)

واژگان:

الْخَلَّاقُ (صیغه مبالغه از خلق): بسیار خلق‌کننده.

توضیحات:

این آیه نیز به تردید کافران درباره قدرت خدا در زنده کردن مردگان پاسخ می‌دهد.

آفرینش شما سخت‌تر است یا آسمان‌ها: این سؤال در چند جای دیگر قرآن نیز آمده تا با روش جَدَل به منکران معاد بگوید که شما در آفرینش دوباره انسان و قدرت خداوند تردید دارید؛ درحالی که اگر کمی اندیشه کنید مظاهر قدرت او را به راحتی می‌بینید. آیا آفرینش آسمان و زمین سخت‌تر است یا شما؟ «أَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنَاهَا» (نازعات، ۲۷) پس خدایی که آسمان‌ها و زمین را با این عظمت و شگفتی آفریده است، می‌تواند مردگان را نیز زنده نماید و این کار آسان‌تر است. (البته برای وجودی که قدرتش بی‌نهایت است، سخت و آسان هیچ تفاوتی ندارد و این‌گونه سخن گفتن فقط از دریچه دید مشرکان است.)

خود انسان دوباره خلق می‌شود یا مثلش؟ در برخی آیات قرآن، تصریح شده که خداوند در روز قیامت خود انسان‌ها را از قبر بیرون آورده و دوباره زنده می‌کند. در برخی آیات دیگر - همانند آیه مورد بحث - سخن از این است که مثل او را زنده می‌کنیم. جمع این

دو دسته آیات، به این صورت است که حقیقت و هویت انسان به جان اوست و اجزای بدن او تأثیری در شکل‌گیری هویت او ندارند. به همین دلیل، هویت یک فرد از ابتدای خلقت تا پیری یکسان است؛ هرچند اجزای بدن او در طی سال‌ها به‌کلی تغییر یافته و بافت سلولی او - مطابق یافته‌های نوین پزشکی - کاملاً دگرگون شده باشد. بر این اساس، قرآن در آیاتی که تصریح می‌کند عین انسان دوباره زنده می‌شود، به همان هویت درونی انسان اشاره دارد و منظور از زنده شدن «مثل» انسان نیز، اجزای تغییرپذیر اوست؛ مانند صورت و اندام‌ها و اجزاء فیزیکی که در همین دنیا نیز بارها تغییر می‌کنند. امام صادق علیه السلام فرمودند: «انسانی که زنده می‌شود، هم عین اوست و هم مثل او؛ مانند خستی که از هم متلاشی شود و خاک آن را جمع کرده و بار دیگر آن را به صورت گل در آورده و در قالب بریزند.» [الأمالی للطوسی: ص ۱۸۵]

آموزه‌ها:

- دلیل معاد، علاوه بر حکمت و عدالت الهی، داشتن قدرت و علم او بر اعمال انسان‌هاست. «هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ»
- دستگاه خلقت حد ندارد. هر لحظه و هر آن، خلقتی صورت می‌گیرد. حتی تغییرات بدن هر کس و اعمال و رفتار هر کس نیز، با نگاه دقیق، نوعی خلقت لحظه به لحظه است. «هُوَ الْخَلَّاقُ»

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ

فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾

فرمان او چنین است که هر گاه چیزی را اراده کند، تنها به آن می‌گوید: «موجود باش!»، آن نیز بی‌درنگ موجود می‌شود! (۸۲)

واژگان:

كُنْ (فعل امر از ماده «کون»): موجود باش!

توضیحات:

موضوع دو آیه پایانی سوره یس، تأکید بر قدرت و مشیت لایزال الهی است که باور به آن تأثیر بسیار زیادی بر ایمان و عمل هر فرد خواهد داشت.

هم‌زمانی اراده خداوند با تحقق آن: عبارت آیه ۸۲ در چند جای قرآن آمده و مفاد آن این است که میان خواست و اراده خداوند و تحقق آن هیچ فاصله‌ای نیست؛ یعنی خدا هر چه اراده کند، همان لحظه صورت می‌گیرد. (حتی نیازی به گفتن واژه «كُنْ» نیز وجود ندارد و این تعبیر از باب کوتاهی لفظ در برابر معناست؛ چون کوتاه‌تر و کوچک‌تر و سریع‌تر از این لفظ تصور نمی‌شود.)

آموزه‌ها:

- برای اراده‌ی خداوند، هیچ مانعی نیست. «كُنْ فَيَكُونُ»
- چگونه درباره‌ی معاد شك می‌کنیم، با آنکه هر چیزی با يك اراده‌ی خداوند خلق می‌شود. «كُنْ فَيَكُونُ»

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ

تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

پس منزّه است خداوندی که مالکیت و حاکمیت همه چیز در دست اوست؛ و شما را به سوی او بازمی‌گردانند! (۸۳)

واژگان:

سُبْحَانَ: پاک و منزّه است.

مَلَكُوت: قدرت بر تصرف، حاکمیت و تدبیر. (این واژه به همان معنای مُلک است، ولی در معنای مُلکیت از آن شدیدتر است.)

توضیحات:

تفاوت میان عالم «مُلک» و «ملکوت»: عالم دو قسم است: ۱- عالم مُلک: یعنی ظاهر این عالم؛ از آسمان‌ها و زمین گرفته تا انسان‌ها و دریاها و حیوانات و ... خداوند در قرآن تصریح می‌کند که مُلک عالم در اختیار اوست: «تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ» (ملک، ۱) ۲- عالم ملکوت: منظور از عالم ملکوت، باطن این عالم است که از دید ظاهری مخفی است و خداوند، قدرت دیدن آن را به برخی اولیاء خاص خود - نظیر حضرت ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَام - بخشید. «وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» (انعام، ۷۵) و از همه بندگان خواسته تا به آن توجه کنند: «أَوْ لَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» (اعراف، ۱۸۵) ملکوت عالم؛ یعنی رابطه‌ای که همه موجودات هستی با خداوند دارند و اگر کسی چشم حقیقت بین داشته باشد، این رابطه را در همه اجزای هستی می‌بیند؛ همان‌گونه که امام علی عَلَيْهِ السَّلَام فرمود: «مَا رَأَيْتُ شَيْئًا إِلَّا رَأَيْتُ اللَّهَ قَبْلَهُ وَمَعَهُ وَبَعْدَهُ؛ مِنْ شَيْءٍ رَأَيْتُهُ مِمَّا رَأَيْتُ مِنْهُ» (مگر این که خدا را قبل از آن و همراه آن و بعد از آن دیدم.)

آموزه‌ها:

- همه عالم نشانه خداست: «بَيِّدِه مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ» آری!
بیچاره کسی که کور باشد و نقش واقعی هستی را نبیند:

عاشق شو ار نه روزی کار جهان سر آید
ناخوانده نقش مقصود در کارگاه هستی
و خوشا به حال کسی که جز خدا نبیند:

به دریا بنگرم دریا تو بینم
به صحرا بنگرم صحرا تو بینم
به هر جا بنگرم کوه و در و دشت
نشان از قامت رعنا تو بینم.

روش حفظ قرآن کریم

الف) تعریف و ویژگی ها

حفظ کل قرآن مطلوب ترین گونه حفظ قرآن کریم است، ولی به جهت نیاز به حافظه مطلوب و فراغت کافی، رسیدن به این افتخار برای همگان میسر نیست. اما همان گونه که در مَثَل معروف نیز آمده است: «آب دریا را اگر نتوان کشید، هم به قدر تشنگی باید چشید.»

پیامبر گرامی اسلام ﷺ فرمود: «إِنَّ الَّذِي لَيْسَ فِي جَوْفِهِ شَيْءٌ مِّنَ الْقُرْآنِ كَالْبَيْتِ الْخَرِبِ؛ کسی که در سینه اش چیزی از قرآن نیست، مانند خانه ویران است.»

از این رو، مناسب است کسانی که از توفیق حفظ کل قرآن بازمانده اند، عطش خود را با جرعه ای از اقیانوس بیکران معارف قرآنی سیراب نمایند. «حفظ سوره های پرفضیلت قرآن» بهترین راه کار برای انس این افراد با قرآن کریم است. در روایات اسلامی، سفارش بسیاری به حفظ این سوره ها شده است.

در اینجا به مختصری از شیوه حفظ قرآن اشاره می کنیم. پیش از آن، ذکر این نکته ضروری است که مهم ترین مقدمات لازم برای حفظ قرآن، عبارت است از: نیت خالص و انگیزه کافی، تصمیم و اراده قوی، نظم و برنامه ریزی مطلوب، دعا و توسل، ایجاد فراغت و فرصت کافی و انتخاب استاد و راهنما. ضمن آن که حافظ قرآن باید توانایی قرائت صحیح آیات و آشنایی اجمالی با مفاهیم دینی و قرآنی را نیز داشته باشد.

ب) مراحل هشت‌گانه حفظ قرآن:

مرحله یکم: گوش دادن

در این مرحله، حافظ آیات مربوط به هر روز را چند بار استماع می‌کند. گوش دادن به ترتیل آیات، فواید زیادی دارد. از جمله، موجب رفع اشتباهات احتمالی در قرائت شده و فصاحت و لحن عربی و نیز محل‌های صحیح وقف و ابتدا و به طور کلی، شیوه ترتیل خوانی را در وی تقویت می‌سازد.

در این مرحله می‌توان با دو یا سه بار گوش دادن آیات به نتیجه مطلوب دست یافت. البته بهتر است، نخستین بار فقط با دقت آیات را استماع کرده و در مراتب بعد، همراه قاری آن را زمزمه کند.

مرحله دوم: خواندن

در این مرحله آیاتی را که برای حفظ یک روز در نظر گرفته‌ایم، چند بار با صدای متوسط و به شیوه ترتیل از روی قرآن قرائت می‌کنیم.

مرحله سوم: ترجمه و درک معنا

در این مرحله لازم است ترجمه و مفاهیم آیات مورد نظر مطالعه گردد. البته مطلوب‌ترین حالت آن است که تفسیر مختصر آیات، مطالعه گشته تا حافظ، درک مناسبی از مفاهیم دریافت نموده و با ساختار آیات نیز آشنا گردد.

در این مرحله، ترجمه هر آیه با خود آیه و الفاظ نورانی آن تطبیق داده می‌شود. به گونه‌ای که حافظ ترجمه تک تک مفردات آیه را بیاموزد. بسیاری از اشتباهات حافظان، ناشی از عدم توجه آنان به

ترجمه آیات در هنگام حفظ و قرائت می باشد. از این رو، مناسب است تا توجه بسیاری به ترجمه و مفهوم آیات - و به ویژه ارتباط مقاطع هر آیه به یکدیگر و نیز ارتباط آیات به هم - مبذول گردد.

مرحله چهارم: تقطیع و تکرار

در این مرحله که مهم ترین مرحله است، حافظ یک آیه بلند را به بخش های کوچک تر و قابل حفظ تقطیع می کند. سپس بخش اول را چند بار (حداقل سه بار) از روی قرآن خوانده و سررا از روی مصحف بلند می کند تا از حفظ نیز تلاوت کند. اگر از صحت و اتقان حفظ بخش اول، خاطر جمع شد، به سراغ بخش دوم رفته و آن را نیز مطابق همین شیوه حفظ می کند. آن گاه این دو بخش را با تکرار زیاد به یکدیگر پیوند می دهد. به عنوان مثال، آیه ۸ سوره یس را به سه بخش تقسیم کند:

«إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ»

بخش یکم: «إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا»

بخش دوم: «فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ»

بخش سوم: «فَهُمْ مُقْمَحُونَ»

روشن است که این مرحله در مورد آیات کوتاهی که هر یک از آنها خود یک مقطع قابل حفظ به حساب می آید، لازم نیست و حتی ممکن است همین آیه برای کسانی که انس بیشتری دارند، در یک یا دو بخش قابل حفظ باشد.

ذکر این نکته، ضروری است که پایه ریزی حفظ قوی و بدون هر گونه اشکال و فراموشی، از همین مرحله آغاز می گردد. از همین رو، افرادی که با بی حوصلگی، شتاب زدگی و بدون دقت کافی این مرحله را طی می نمایند، در موفقیت کامل و چشم گیر به مشکل برمی خورند.

مرحله پنجم: پیوند محفوظات

الف) برقراری پیوند میان جملات هر آیه

برای اینکه حافظ بتواند آیات را به صورت سلسله وار و پیوسته از حفظ قرائت نماید، لازم است بعد از حفظ هر جمله، بین مقاطع و جملاتی که حفظ کرده است، پیوند برقرار نماید. برای مثال برای حفظ در آیه بالا، پس از آنکه بخش اول تمام شد، بخش دوم حفظ می‌شود؛ سپس جمله اول و دوم با هم به صورت پیوسته، چند بار از حفظ تکرار می‌گردد. پس از اطمینان از حفظ صحیح و متقن، جمله پایانی آیه حفظ می‌گردد. پس از پایان یافتن این جمله نیز، هر سه جمله به صورت پیوسته، چند بار از حفظ تکرار می‌گردد. در صورت اطمینان از کیفیت بالای حفظ، می‌توان به حفظ آیه بعد، مبادرت ورزید.

ب) برقراری پیوند میان آیات:

بعد از حفظ هر آیه، برقراری پیوند میان هر آیه با آیات قبلی نیز لازم است. به این صورت که پس از حفظ آیه نخست، آیه دوم را حفظ می‌نماییم. پس از آن هر دو آیه را به صورت پیوسته از حفظ تلاوت می‌کنیم. این کار باعث می‌شود، ترتیب آیات در ذهن ما جای بگیرد.

هم‌چنین لازم است حافظ قرآن بلافاصله بعد از پایان حفظ، برای حصول اطمینان از صحت و کیفیت حفظ و ترتیب آیات، محدوده حفظ شده را سه تا پنج مرتبه از حفظ بخواند.

مرحله ششم: تحکیم و تکمیل حفظ

بعد از گذشتن چند ساعت از حفظ اولیه، معمولاً بخشی از محفوظات انسان دچار آسیب شده و در ذهن کمرنگ می‌گردد؛ چرا که آیات حفظ شده ابتدا در حافظه کوتاه مدت ذخیره شده است. برای تجدید حفظ و ترمیم این بخش از محفوظات، لازم است حافظ در طول روز چند بار محفوظات خود را تکرار نماید تا کلماتی که در این فاصله فراموش شده‌اند، بازیابی گردد. پیشنهاد می‌شود

یک بار پس از گذشت دو ساعت از حفظ و مرتبه دیگر پس از گذشت شش ساعت و در مرتبه آخر، پس از ۱۲ ساعت از حفظ اولیه، دوباره و با دقت آن را خوانده و در صورت بروز اشکال یا فراموشی، ترمیم و بازسازی گردد.

مرحله هفتم: تکرار محفوظات جدید

برای آنکه محفوظات انسان در ذهن ماندگار گردد، لازم است تا چند روز پس از حفظ اولیه، تکرار شود. تعداد روزها متناسب با حافظه اشخاص، قابل افزایش یا کاهش است. مقدار میانگین برای این منظور، تکرار ده روزه است. بدین منظور لازم است، حافظ قرآن همه آنچه را حفظ کرده است، به مدت ۱۰ روز متوالی تکرار کند.

مرحله هشتم: نوشتن محفوظات

یکی از مراحل کار حفظ که در برخی از کشورها به عنوان اصلی ترین مرحله، برای حفظ به کار می رود، نوشتن محفوظات است. نوشتن نقش بسزایی در تثبیت محفوظات در ذهن حافظ دارد. البته بهتر است به جایگاه آیات در صفحه نیز توجه شده و در نوشتن سعی کنیم، مطابق جایگاه اصلی کلمات در مصحف، آیات را بنویسیم.

روش مرور محفوظات:

یکی از مسائل مهم، پیرامون حفظ قرآن، صیانت و نگه داری از محفوظات و شیوه های صحیح آن است. باید دانست اگر چه حفظ قرآن هنر بزرگی است، اما این حفظ تا زمانی سودمند است که از آن محافظت شود. اگر چه حافظه انسان مطالب را به خوبی در خود ثبت می نماید؛ اما چنان چه این مطالب تکرار نشده و مورد استفاده قرار نگیرد، رفته رفته غبار فراموشی بر آن ها سایه می افکند. از سوی دیگر، هدف اصلی از حفظ این کتاب ارجمند، انس با آیات انسان ساز آن و استفاده از برکات معنویش می باشد که این مهم جز با مرور منظم و ممارست بر آیات حفظ

شده به دست نمی آید.

اصول کارآمدی و اثر بخشی مرور

۱- نظم و استمرار

۲- مرور از حفظ

۳- استفاده از حافظه بصری

هر چند باید تکرار محفوظات از حفظ باشد، اما این بدان معنا نیست که خواندن قرآن از روی مصحف را ترک کنیم؛ بلکه لازم است که حافظ قرآن هر از چند گاهی به خطوط و آیات قرآن نظر بیفکند؛ تا هم از فضیلت نگاه به آیات قرآن بهره گیرد و هم مکان و موقعیت آیه در صفحه، در ذهنش ثبت شود.

۴- توجه به معانی آیات

توجه به معانی موجب می شود انسان از مرور آیات احساس معنوی خوبی پیدا کرده و فرایند مرور برایش لذت بخش باشد.

۵- مدیریت رفع خطاها

یکی از نکات مهم در بهره وری از مرور، این است که بعد از هر مرور، حافظ باید موارد اشتباه خود را ثبت کرده و در آن تأمل نماید. یکی از اهداف تکرار آیات این است که حافظ نقاط ضعف و خطاهای خود را شناسایی نموده و برای رفع آن برنامه ریزی نماید. برای سهولت این کار پیشنهاد می شود حافظ در صفحات قرآن و در زیر کلمات و یا جملاتی که در آنها دچار خطا گردیده، علامتی بگذارد.

در مرتبه دوم پیش از آغاز مرور آیات، به تمامی مواردی که در دوره قبل علامت گذاری شده است توجه نماید و سپس آیات را بخواند.

۶- تمرکز و کنترل خیال هنگام مرور

۷- تجسم تصویر آیات

۸- مرور در وقت نشاط

۹- استراحت ذهنی

در میانه مرور چند دقیقه استراحت کنید تا بتوانید با تجدید قوا،

مقدار بیشتری از محفوظات را با تمرکز در مدت باقی مانده بخوانید.
۱۰- رعایت آداب تلاوت

به هنگام مرور، با وضو بوده و رو به قبله بنشینید و آداب تلاوت
قرآن را رعایت کنید؛ از مرور در حالات نامناسب خودداری کنید.
۱۱- تقدیم ثواب تلاوت به معصومان علیهم السلام و اولیاء

۱۲- تمرکز هنگام مرور.

[مطالب فوق برگرفته از کتاب «درسنامه حفظ قرآن» نوشته حجج
اسلام: محمد حاج ابوالقاسم، سید مصطفی حسینی، علی قاسمی
می باشد.]

منابع و مآخذ:

۱. قرآن کریم
۲. نهج البلاغه
۳. مفاتیح الجنان، شیخ عباس قمی.
۴. المیزان فی تفسیر القرآن؛ سید محمد حسین طباطبائی.
۵. تفسیر نمونه؛ ناصر مکارم شیرازی.
۶. تفسیر نور؛ محسن قرائتی.
۷. مجمع البیان فی تفسیر القرآن؛ فضل بن حسن طبرسی.
۸. اصول کافی؛ محمد بن یعقوب کلینی.
۹. بحار الأنوار؛ محمد باقر مجلسی.
۱۰. ذکر مبارک؛ سید مهدی هاشمی و حسین صدیقی.
۱۱. درسنامه حفظ قرآن کریم؛ محمد حاج ابوالقاسم، سید مصطفی حسینی، علی قاسمی.

